Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 83 (13083) | 1986 чылдың апрель 5, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу апрель 3-те болган хуралынга ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгларын бадылаан.

Чуртта чуртталга тудуунуң айтырыгларын шиитпирлээриниң дүргедедири-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көргеш, Политбюро социал хөгжүлдениң ол чугула адырынга, ажылчы чоннуң амыдыралын улам экижидериниң байдалдарынга холбаштыр СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтыышкыннарын боттандырып чорударының талазы-биле хөй немелде хемчеглерни ажылдап кылыры чугула деп көрген. Чуртталга тудугларын кылырының болгаш септээриниң планнарын ыяап күүседириниң, ол сорулгага тускайлаан акша-хөреңгини, бүдүрүлгелер күчүлерин, чер-черниң аргаларын болгаш курлавырларын долузу-биле ажыглаарының сорулгазын онзалап демдеглээн. Бар чуртталга фондузун улам таарымчалыг ажыглаарынче, чуртталга черлерин бузуп, кожууреринге эң шыңгыы чурумну тургузарынче, хосталган чуртталга шөлдерин ээлеринге контрольду күштелдиреринче кичээнгейни угландырган.

Политбюро чаартылга болгаш чогаадылга ажылдарын улам сайзыраңгайжыдарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, эртем ажыдыышкыннарының болгаш чогаадылгаларның түңнелдерин шиңгээдириниң, ажыглаарының дээштиг механизмин ажылдап кылырының, ындыг чаа чүүлдерни дүрген-не ажыглаарын хандырар ажылдарны планнаарының аргаларын сайзыраңгайжыдарының чугулазын демдеглээн.

Эш М. С. Горбачевтуң Алжир Улус Республиканың Президентизи, Национал хосталга фронтузу партияның Чиңгине секретары Ш. Бенджедид-биле чугаалажыышкыннар ы п ы д түңнелдерин чүүлдүг деп көрген. Найыралдыг ёзунуң совет-алжир харылзааларының чедиишкиниг хөгжүлдезинге сеткил ханыышкынын илередип, оларны моон-даа соңгаар улам калбартып, быжыглаарынче чүткүлдүг бадыткаан.

СЭКП-ниң делегациязының ЧКП-ниң XVII съездизиниң ажылынга киришкенининиң, делегацияның эш Г. Гусак болгаш өске-даа чехословак удуртукчулар-биле ужуражыышкыннарының дугайында эш М. С. Соломенцевтиң дыңналдын көрген. Бүгү талалыг совет-чехословак кады ажылдажылганы улам ханыладыр, бистиң чурттарның аразынга акы-дуңма ёзунуң найыралын хөгжүдер дээш бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң моон-даа соңгаар кылырын онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга социалистиг дем каттыжылгазын улам быжыглаары, Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптеринге үндезилээш, аңгы-аңгы социал тургузуглуг чурттарның аразынга харылзааларны калбартыры-биле холбашкан өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажып көрген.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи бирги кварталдың планын 115 хуу, ооң иштинде көдээ чонга ачы-дуза чедирерин 105,1 хуу күүсеткен.

Даараныкчылар, телемастерлер болгаш парикмахерлер чаа арга-биле ажылдап эгелээн соонда ажылдың шынары экижээн. Хууда социалистиг хүлээлгелерин идик септекчизи Ч. Саая, телемастер Л. Дунгар-оол, баш таарыкчылары С. Хүргүлек, Г. Анан олар ажыр күүсеткен. Н. Чурагашеваның удурткан даараныкчылар бригадазы кержээлиг аргаларже шилчээн болгаш эки көргүзүглерни чедип алган.

Улуг-Хем районнуң суурларынче, малчын коданнарже үнүүшкүннерни организастап турар. Ачы-дуза чедирилгезиниң өске-даа хевирлериң калбартыры көрдүнүп турар. Чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, бригадалар сагылга-чурумну быжыглап, иштики курлавырларга даянган.

Субботник хүнүнде ажылчыннар боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар болгаш девискээр аштталгазынга киржир. Коллектив 150 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

стиң корр.

ШЕФЧИЛЕР ДУЗАЛААН

Мөңгүн-Тайга райкүүскомнуң ажылдакчылары районнуң совхозтарының ажыл-ишчилеринге шеф дузазын доктаамал чедирип турар. «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының девискээринде ийи улуг кажааның кержегин коптарып каскаш, арыглаан.

Оон аңгыда, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Тоолайлыгда бригада төвүнде медпунктуунуң бажынын бүрүнү-биле септеп кылганнар. Көдээ ишчилерниң медицина хандырылгазын экижидеринге ол идиглиг болган.

Райкүүском коллективи шефке алганы «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазынга дуза чедирери-биле аңаа ай санында чеде бээр. Шефчилер март айның төнчүзүнде база бригадага чорааш, бригаданың ишчилериниң ажылынга дузалашкан.

Районда өске-даа организациялар база малчын бригадаларга шеф дузазын чедирип, көдээниң ишчилери-биле харылзааны доктаамал тудуп турар.

И. ДОСТАН.

ХООЧУННУҢ КОДАНЫНДА

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң ирт кадарчызы, «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчизи Сандан-оол Доңгак Дарган-Хаа деп черде кыштаглап орар.

Хоочун кадарчының коданында 520 ирт кышты хүрмеңди эртип турар, күштеңгели эки. Кыштагда мал чемнери ам-даа четчири-биле бар.

К. САГААН-ООЛ.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

ДЕТКИДИВИС

Делегейниң ийиги дайынынга 20 миллион хамаатыларын ышкынган Совет Эвилели тайбыңның үнезин кымданда-а артык билир. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс кезээде тайбыңга ынак политиканы чорудуп келген.

Ол политика моон соңгаар-даа чайгылыш чок үргүлчүлээр болгаш партияның амгы социал - экономиктиг стратегиязын амыдыралга боттандырарынга магадылал болур дээрзи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарында бадыткаттынган.

Ядролуг чепсектиң улам-на сайзырап, ооң курлавырларының көвүдеп бар чыдары кедизинде кижи төрелгетениң дешпилгени шуут узуткаарынга чедирип болурун барымдаалааш, Совет Эвилели сөөлгү чылдарда боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, ядролуг чепсекти шенээрин хоруурру, ядролуг чепсектиг күрүнелер ону ажыглавас дугайында хүлээлгени алыры-биле холбашкан дыка хөй боттуг саналдарны киирген. Эрткен чылын ССРЭ ядролуг чепсекти шенээрин тодаргай хуусаада болдурбас дугайында чаңгыс талалыг хүлээлгени алгаш, ол хуусааны Женевага совет-америк ужуражыышкыннарның түңнели-биле холбаштыр 1986 чылдың март 31-ге чедир узаткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев бо чылдың январь 15-те кылган Медеглелинге ядролуг чепсекти 2000 чылга чедир шуут бүрүнү-биле узуткаарының дугайында тодаргай саналын киирген. Бо бүгү фактылар Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак политиказының чайгылыш чогун херечилеп турар.

АКШ-тың президентизи Рейган болун тайбың талалакчызы кылдыр чарлап, Женевага кылган совет-америк медеглелге адын салган-даа болза, сөзүн эдлевейн турар. Ооң администрациязының айтыышкыны-биле март 31-ниң мурнуу чарыында АКШ ядролуг чепсектиң шенелдезин кылган болгаш ам база чаа ядролуг чазылдырыышкынны кылыр деп турар. Ол ышкаш М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазынга ядролуг чепсекти шенээрин хоруур дугайында дугуржуру-биле чоокку үеле совет-америк ужуражылгазын киржиринге белеңин илереткен саналын Ак бажың хүлээп албаан.

Бистер, совет кижилер, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазында кылган түңнелдерин, ооң ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр талазы-биле боллунар хемчеглерни алыр дугайында кыйгырыын бүрүнү-биле деткип, америк администрацияның тайбыңга удур политиказын шиитпирлиг-биле буруу шаап турар бис.

1986 чылды Каттышкан Нациялар Организациязы Тайбыңның чылы кылдыр чарлаан. Совет тайбың талалакчылары, оларның иштинде бистиң республиканың ажылчы чону, тайбың камгалалының херээнге боттарының улуг-хуузун ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, дайынга удур хемчеглерге идепкейлиг киржилгези-биле киирер.

Д. МОНГУШ,
Тайбың камгалалының совет комитединиң Тыва салбырының даргазы.

СААНЧЫЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ КЫЛДЫР

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң Шеңнелигниң коммунистиг күш-ажыл фермазының кадарчылары эртенги чемгерилге ажылын доскаш, чаңгыс черге чыглы берген үезинде ужуражы бердим.

— Хүн караа чылаан, часдаа келген. Бо үеде, моон мурнунда чылдарда, чаңчыл ёзугаар инектерни ферма чоокказынга одарладып турган бис. Ам тургузур азыраарын уламчылаар болалдыг бис. Мал чеми фермада четчир, сиген, силос, сенаж, концентраттыг чемнер, саваң курлавырлары ам-даа арбын. Ооң ачызы-биле чемгерилгени шын организастап турган, немелде сүт алырын планнап турар бис — деп, төрүүр инек кадарчызы, коммунист Өнер-оол Дугар-Сүрүнович Монгуш бодамчалыг чугаалады.

Бичежек сынныг, хөй чугаага хөңнү чок, топтуг-томаанныг бо кадарчы кызымаккай күш-ажылы, ажылынга бедик харысалгалыы-биле чаңгыс чер чурттугларынга, ылаңгыя ферма коллективиниң кежигүннериниң аразынга улуг хүндүткелдиг кижи. Ооң кара чажындан кылган-на ажылы мал-биле харылзашкан. Ол 1965 чылда совхозтуң семиртилге шарыларын кадарып эгелээш, бо хүнге чедир ол-ла хевээр бода мал-биле халбактанчып чоруур. 1980 чылда совхозка сүт-бараан фермазы организастаттынарга, хоочун коммунист саар инектерни хүлээп алгаш, кадарчы болуп ажылдавышаан артканы ол.

Кадарчы кижиниң ажылының түңнели ооң коллективиниң чедип алган чедиишкиннери-биле илереттинер дээрзи шын. Шеңнелиг сүт-бараан фермазы Улуг тиилелгениң 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышка чедиишкинниг үре-түңнели дээш коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алган. 1985 чылда күрүнеге 130 тонна сүттү садар турган, ону 156 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирген бо коллектив он ийиги беш чылдың бирги чылының баштайгы кварталында 40 тонна сүттү күрүнеге дужаар дүлээлгезин база ажыр күүсеткен. Бо бүгү чедиишкиннер ниити коллектив кежигүннериниң болбайн канчаар. Ынчалза-даа ында ажылынга бедик харысалгалыг, саар инек кадарчызы коммунист Өнер-оол Монгуштуң киирген үлүүнүң эвээш эвезин эш-өөрү билир.

Өнер-оол Дугар-Сүрүңовичиниң дузалакчызы Виктор Мондан дөрт чыл бурунгаар фермага кадарчылай берген. Аныяк кадарчы коллективке келгенде, хоочун кадарчының дузааргак сеткили, эштиргек холу чаа ажылга ону чаңчыктырып, кадарчының күш-ажылынга өөреткен. Виктор бир чыл аныяк бода мал кадаргаш, ам үш чыл саар инекте хоочун кадарчы-биле демнежип ажылдап турар.

Бода мал кадарчылары Валерий Дамбы, Борис Хуналдай, сувай инек кадарчылары Доңдупай Балчырбай, Семён Самбуу олар-даа мурнакчыларның одуруунда.

Бодунуң караанга-ла өзүп, чаартынып олурар фермазынга Ө. Монгуш улуу-биле чоргаарланыр. Үш чыл бурунгаар ферманың бода малы 200 турган болза ам 460 баш кылдыр өскен. Чүгле бо кыш дургузунда 109 бызаа немешкен, онча-менди доруп турар. Сөөлгү чылдарда фермада чаа саар инек кажаазы, төрүүр инек, бызаалар кажаалары ажыглалда кирген. Чыл келген тудум бир-ле чаа чүве тыптып кээп турары өөрүнчүг. Бо чылын фермада чаа столовая база ажыттынган. Суурда бажыңнарынче барып, артык үе чарыгдап турбайн, саанчылар, кадарчылар хүнде ийи катап столоваязынга чемненип алыр аргалыг болу берген.

Арагалаашкынга удур шыңгыы демисел эгелээн соонда Ө. Монгуш база хажызында артып калбаан. Арагалаашкынның когун үзер дээш хемчеглерге идепкейлиг киришкен. Ам фермада күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр чорук шуут читкен.

Сагыш-сеткили, үзел-бодалы Төрээн чуртунга чүгле эки үүлени көргүзуксээр, чаагай бараан болуксаар бөдүүн ишчи, коммунист Өнер-оол Дугар-Сүрүңович Монгуш-б и л е Шеңнелигниң девискээринден суурже кады чорууп олура, партияның XXVII съездизинге ТК-ның Политиктиг илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң «Партияның херээнге бердингген, ооң политиктиг угланыышкынын амыдыралга боттандырар дээш демиселдиң авангардында чорупп турарлар бистиң эң-не кол, эң-не үнелиг эртине-байлаавыс болур» деп, чугаалааның сактып, бистиң совхозувус бүдүрүлгезинге коммунист Ө. Д-С. Монгуш ышкаштар шынап-ла эң-не кол, эң-не үнелиг эртине-байлаавыс болбайн канчаар деп бодап, чоргаарланып чордум.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Күш-ажылдың хоочуну Иван Семёнович Чернышев улуг машиналарның моторларын септеп, ажыглалче киирерин шалыпчы үлүүн киирип келген. Техника септелгезинге ол 30 чыл ажыр ажылдаан. Кызылдың пассажирлер аргыштырар автобүдүрүлгезиниң бо бедик мергежилдиг ажылчыны автобустар септээр аныяктарның бригадазының ажылын удуртуп, оларның дагдыныкчызы болуп, үжен ажыр чылда чедип алган арга-дуржулгазын оларга дамчыдып берип турар. Иван Семёнович социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Апрель 19 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

АМДАЙГЫН. Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл болур оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги эрттирер дээн москвачыларның эгелээшкинин Өвүр районда «Ак-Чыраа» совхозтуң ажыл-ишчилери деткээн. Күш-ажылдың байырлалын организастап эрттирер штабы тургускан. Штабтың ажылын совхозтуң кол экономизи Май-оол Балданович Тумат удуртур. Коммунистиг субботникке белеткелдиң хүннеринде штаб кежигүннериниң чүнү кылырын, субботникте кылыр ажылдарны штабтың хуралынга чоокта чаа чугаалашкан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүнде бир кижи дег демниг ажылдап үнгеш, ийи хөй кажаазы тудар ыяшты тайгадан кезип белеткээр. Ол кажааларының бирээзинге-ле 350 хой кирер. 30 малчын кажаа септээр шет кезеринге ажылдаар. Кескен ыяжын боттарының кыштагларынга сөөртүп чедирип алырын малчыннар хүлээнген. Суурнуң чурттакчылары болгаш сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары суур чаагайжыдылгазынга ажылдаар, ферманы арыглап, аштаар болгаш өдек бөлер. Ол хүн ажылдаан бүгү акшазын он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер деп ак-чыраажылар шиитпирлээн.

Е. СУНДУЙ.

• • •

ДУС-ДАГ. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Дус-Даг участогунуң дус казып тывар ишчилери партияның төөгүлүг XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бо чылдың бирги кварталында кужениишкинниг ажылдаан. Олар 2500 тонна эки шынарлыг дусту казып тывар планныг даалгазын 3700 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Участоктуң дагжылары хүнде 50 тоннадан эвээш эвес дусту хереглекчилерже чүдүрүп чорудуп турар.

Участокта ажылын ак сеткилдиг күүседип, мурнакчыларның одуруунда чорууп турар дагжыларның хүрээлени өскен. Ындыгларга экскаватор башкарыкчылары Андрей Сарыглар, Борис Шожап, чолаачы Чымба Тюлюш, диспетчер Биче Кошкар-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Коммунистиг субботникке белеткел ажылы мында эгелээн. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде 75 тонна дусту казып тыпкаш, хереглекчилерже чүдүрүп чорударын дагжылар шиитпирлээн. Участоктуң чолаачылары болгаш экскаватор башкарыкчылары субботник хүнүнде хамнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдаар. Дус-Дагның дус тывыкчылары ол хүн ажылдаан акшазын он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

К. ХЕРТЕК.

БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕР ЭГЕЛЭЭН

Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективи коммунистиг субботникте 10 муң 500 рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер болгаш ажылдап алган акшазындан 1100 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

Бүгү чуртта чаңчылчаан коммунистиг субботниктерге киржилгени бо коллективте база хүндүлүг болгаш буянныг чаагай ажыл-херек деп шагдан бээр санап, бедик көдүрлүүшкүннүг, күзел-соруктуг ажыл-биле демдеглеп келген. Москвачыларның бо талагы эгелээшкинин ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективи база изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан. Ажыл-агыйның чамдык участоктары «кызыл субботаны» баш удур ажылдап эрттирер чаңчылдыг. Чүге дээрге, ыяш белеткелчилеринге, ону аргадан уштуп сөөртүрүнге апрельдиң ол хүнү дыка таарымча чок үе апаар. Ынчангаш Чербинниң ыяш белеткээр пунктузунуң коллективи субботникке киириштир баш удур ажылдап каапкан. Ыяш белеткелчилериниң алды бригадазы болгаш 12 лесовозтар шалыпчы ажылдап, оларның дыка хөй хүн үлүүн ийи катап ажыр күүселип турган. Чолаачылар М. Михайлов, В. Капустин, трактористер И. Холманских, Б. Букарев, ыяш ужурукчуларының А. Герасимовтуң удурткан бригадазы «кызыл суббота» үлүүнге шылгараан.

Бистиң корр.

БИР ДЕМНИГ ҮНЕР

Геология-шинчилел экспедициязының автобаазазының коллективи съездиниң ажыттынар хүнүнде квартал планын күүседипкен. Ажылды чаарты тургузар дээш иштики курлавырларны дилеп тып, сагылга-чурумну быжыглааның түңнелинде чедиишкинниг ажылдаар арга тургустунган.

Чолаачылар болгаш септекчилер В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан ленинчи коммунистиг субботникти эрттирер дээн мурнакчы коллективтерниң эгелээшкинин деткип, ол хүн бир демниг ажылдаарын шиитпирлээн. Ниитизи-биле субботникче 112 кижи үнер. Ажылды хуваап, чепсек-херекселди четчелээн. 75 чолаачы рейстерге ажылдаар. Эң ыраккы бөлүктерже чолаачы А. Задолин чүък чедирер. Мурнакчы чолаачылар И. Луценко, В. Егоренко камнап алган материалдары-биле ажылдаар.

Септекчилер сес машинаның техниктиг ажаалдазын, чеди автомобильдиң агар септелгезин чорудар, ийи шимчедикчиниң септеп доозар.

А. ХАРЛАН,
Геология-шинчилел экспедициязында автобааза начальниги.

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕН

«Тыва сүт тудуг» трестиң коллективи бирги кварталдың планын чедиишкинниг күүсеткен. Кол ажылдарның планы 2146 муң рубльге азы 107,7 хуу күүсеттинген. Ооң иштинде бодунуң күжү-биле кылырын 2026 муң рубльге кылып бүдүрген, азы 105,2 хуу боттандырган.

Трестиң коллективтери кужениишкиниг ажылдаанының түңнелинде оон-даа өске көргүзүглер база күүсеттинген. 638 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер турган, 1122 дөрбелчин метр шөлдүг бажыңнарны ажыглакчыларга хүлээткен. 14,5 муң гектар одарларны суг-биле хандырган.

Трестиң көжүп чоруур механколонналары бирги кварталдың планныг онаалдаларын шуптузун чедиишкинниг күүсеткен. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда № 5 КМК-ның, механизация болгаш тудуг эргелелдериниң коллективтери чорууп турар.

Механизация эргелелинден Василий Иванович Сваловтуң механизастаттынган комплекстиг, бот-орулга-чарылгалыг бригадазы бедик көргүзүглерлиг ажылдап келген. Эрткен чылдың түңнели-биле В. И. Сваловтуң мурнакчы бригадазын бүгү-эвилел чарыжынга ССРЭ-ниң Суг ажыл-агыйының министерствозу тиилекчи деп санааш, Гагарин аттыг вымпел-биле шаңнаан.

Чурттала бажыңнарының болгаш бүдүрүлге баазазының тудуунда ажылдап турар Владимир Николаевич Михэйловтуң (№ 5 КМК-дан) бот-орулга-чарылгалыг, комплекстиг бригадазы квартал планын база ажыр күүсеткен.

Н. ДАМИРОВА,
«Тыва суг тудуг» трестиң улуг экономизи.

Коданнардан медээлер

ДУРЖУЛГАЛЫГ МАЛЧЫН

Хойжу кижиниң ажылы кончуг чымыштыг. Дааган ажыл-херекти бедик харысалга-биле көөрү чугула. Хойну ниити черниң байдалынга одар солуп кадарары таарымчалыг. Дуржулгалыг малчын Кыдай Даваевна Моңгуш Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозтуң хоочун малчыннарының бирээзи. Ол чыл санында төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 85—90 хураганнарны менди өстүрүп, бир хойдан ортумаа-биле 2,5 килограмм дүктү кыргып ап келген.

Малчын боду 15 тонна сигенни эрткен чылын белеткеп алган. Бо хүннерде ооң коданында 326 хой төрээн, оон 324 хураганны камгалап алган. Кыдай Монгуштуң күш-ажылчы чедиишкинин эш-өөрү бедик-биле үнелеп турар. Ол — партия обкомунуң кежигүнү. Ынчангаш дуржулгалыг малчын партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бо хүннерде кызымаккай ажылдап турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КАДЫЙ-БАЖЫНДА

«Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазының малчыннары партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турарлар. Ам бо хүннерде ол бригаданың төрүүр 4682 хоюнуң 4261-и төрээн, хураганнары онча-менди.

Коммунист Кара-кыс Доңгакка удурткан звено төрүүр 1484 хоюндан 1342 хураганны камгалап алган.

Коллективтиг кереэ-биле ажылдап турар бригаданың кежигүннери айда бир катап хуралдап, аңаа ажыл-агыйның планын сайгарып көрүп, партияның XXVII съездиниң материалдарын өөренип, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кужениишкиниг ажылдап турар. Хойжулар Кара-оол Ховалыг, Владимир Кыргыс, Кара-кыс Доңгак, Дөрбет-оол Түлүш, Виктор Түлүш ниити төрүүр хоюндан хураганны 90 — 100 хуу чедир камгалап алганнар. Хой оолдаашкыны уламчылавышаан.

М. САНАА.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРЛИГ

«Совет Тыва» совхозтуң малчыннары он ийиги беш чылдың бирги чылын ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан. Ылаңгыя 2 дутаар хойжу бригаданың малчыннары онза кужениишкинниг ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери партияның XXVII съездизиниң материалдары-биле таныжкаш, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, бедиткен хүлээлгелерни ап турарлар. Малчыннар Чымба Бухаров, Өттек-оол Куулар чүс баш хой бүрүзүнден-не 92—100 баш хураганнарны ап, мал оолдаашкынын багай эвес дооскан.

Бригаданың алды коданда төрүүр хойлут хойжулары ниитизи-биле 1888 хураганны, төрүүр чүс хойга онаалтыр 83 хураганны камгалап, планныг онаалдазын ажырып алганнар.

Ооржак Быстан-оолга удурткан № 2 хойжу бригада партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирип, кыштаглаашкынның арткан үезин чедиишкинниг доозар дээш улам тура-соруктуг ажылдап турар. Малдың чаш төлүн менди алыр дээш калбарган социалистиг чарышка улуг үлүүн сакманчылар Деге-Кара Сарыг, Долзаңмаа Лама-Сүү, Чечек Моңгуш, Кек Куулар болгаш өскелер-даа киирип турарлар.

Н. КАРА-ООЛ.
Каа-Хем район.

ОНЧА-МЕНДИ

Эрзин районнуң совхозтарында харысалгалыг кампания — хой оолдаашкыны доостур чоокшулаан. Ону организастыг эрттирип, малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алырынче кол кичээнгейни угландырган.

Совхозтарда «Чаа орук», «Мөрен» совхозтарда мал оолдаашкыны эки чорууп, хураганнар онча-менди алдынып турар.

М. АРТАА.

АГРОҮЛЕТПҮРНҮҢ ЭКОНОМИКАЗЫН БЫЖЫГЛААР

Чурттуң аъш-чем-биле долу хандырар — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң агроүлетпүр ишчилериниң мурнунда салган сорулгазы ындыг. Партияның амгы аграр политиказы ону шиитпирлээринче угланган. Кедээ ажыл-агыйның, оон-биле холбаалыг адырларның материал-техниктиг баазазын быжыглаар дээш хөй чүүлдерни кылып турар. ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү тургустунган, ооң бүгү звеноларының аразында харылзаалары сайзырангайжыдып турар.

Чурттуң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзырангайжыдарының дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң паралалгага чоокта чаа үнген доктаалы кедээ ишчилерге, оларның дузалакчыларынга ажылдаарының чаа күштүг идиг бериишкини болган. Ында көрдүнген хемчеглер ажыл-чорудулгазының түңнелдери дээш колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүрнүң өске-даа адырларының бот-тускайлаң чоруун дыка калбартыр болгаш харысалгазын бедидер.

Ам кол кичээнгейни ажыл-агыйның чорударының экономиктиг арга-хевирлеринче угландырып турар. Бүдүрүүшкүнүң планнаарының болгаш аңаа идиг бээриниң талазы-биле улуг өскерилгелер көрдүнген. Ол дээрге продукцияның болгаш курлавырларны бээриниң хемчээлин тодарадырынга нормативтиг аргаже шилчилгени кылыры-дыр. Тараа садарының быжыг пландарын беш чылдың тус-тус чылдарынга тургузар. Продукцияның өске хевирлеринге хамаарыштыр алырга, эвилеңдешкен республикаларга болгаш автономнуг республикаларга, крайларга болгаш областарга чүгле нити-эвилел болгаш республика фондуларынче бээр продукцияның планын айтыр. Даалгаларны күүсеткен соонда эъттиң, сүттүң болгаш өске-даа продуктуларның немелде курлавырлары чер-чер органнарының эргезинге артар. Пландан дашкаар бүгү продукцияны, а картофель, ногаа талазы-биле планныг продукцияның дыка улуг кезиин кооперация садыын дамчыштыр, колхоз рыноктарынга садар эргени колхозтарга болгаш совхозтарга берген. План документилеринге, чыл отчёттарынга көргүзүглер саның кызырарын доктаалда көрген. Хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салып турар.

Кедээ ишчилерни ёзулуг ээ болурунга кижизидерин, күш-ажылды эки организастаарын болгаш аңаа идиг бээрин онза чугула деп көрүп турар. Колхозтарда, совхозтарда болгаш агроүлетпүрнүң өске бүдүрүлгелеринде бүгү кезектерни коллективтиг керээже болгаш бот-орулга-чарылгаже шилчидер. Доктаамал нормативтер барымдаалап ажыл төлевирин тургузар эргени оларга берген. Бот-орулга-чарылгалыг харылзааларның ажыктыг хевири болур нити орулга барымдаалап төлевир кылыры калбаа-биле нептерээр. Өг-бүле болгаш хууда керээ-биле ажылдаарынга моондактарны чайлаткан, камналгалыг чорукту деткиир кескү хемчеглерни ажыглап кирер. Коллективти шаңнаары-биле камнап алган хөреңгилерниң 70 чедир хуузун үндүрүп болур. А ажыр чарыгдалды ажыл төлевириниң база материалдыг идиг бериишкин фондуларындан дуглаар апаар. Натура-биле төлээриниң ролю улгадып турар.

Кедээ удуртукчуларының болгаш специалистерниң инициативазынга делгем орукту ажыттынышаан, партия болгаш чазак сөөлгү түңнелдер дээш оларның харысалгазын бедидер талазы-биле хемчеглерни баш удур алган. Продукция дээш доктааткан өртек талазы-биле агроүлетпүр бүдүрүлге командирлеринге болгаш технологтарга ажыл төлевирин киирген, үзе санаашкынга чедир шалыңның 80 хуузу хемчээлге авансызын бээр. Ол категорияның ажылдакчыларын шаңнап-мактаарын база чурумчуткан. Хөй санныг көргүзүглерниң орнунга кол ийи көргүзүгнү доктаадып тургускан, ол дээрге — ооң мурнундагы беш чылдарга деңнээрге орулгалыг болурунуң чедип алдынган деңнели болгаш продукцияның немелде өзүлдези-дир. Бүдүрүлгелерниң болгаш агроүлетпүр органнарының удуртукчуларының болгаш специалистерниң ажыл төлевирин сөөлгү түңнелдерни барымдаалап тургузар.

Акшаландырышкын болгаш чээли бээр талазы-биле доктаалда көрдүнген хемчеглер колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарынга база дузалаар. Агроүлетпүр комплекизинде калбарар дагын бүдүрүлге Курбанкының хууда акша-хөреңгилериниң болгаш чээлилериниң күчели-биле колдай боттанып ужурлуг. Бюджет талазы-биле акша-хөреңгини катап хуваар эргени агроүлетпүр органнарынга берген. Бюджетке төлелгелер чуруму өскерлир. Колхозтардан олча-ажык үндүрүү ышкаш, черни чеп ажыглаарын, курлавырлар-биле хандыртынганын барымдаалап көрген беш чылдың чылдар аайы-биле доктаамал нормативтерин ёзугаар оларны тургузар. Чээли бээр чурум сайзырангайжыр, күрүне чээлизин чеп ажыглаар дээш харысалга бедиир.

Кедээ тудугга, ооң иштинде капитал салыышкыннарынга колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр органнарының эргелери боттуу-биле калбарган. Албан-дужаал даңзыларын бадылаарының чуруму өскерилген, бо таварылгада совхозтар, колхозтар, өске-даа бүдүрүлгелер удуртукчуларының бот-тускайлаң чоруу дыка бедээн. Шиңгээттинмээн капитал салыышкыннарын планнаттынган өске-даа объектилерже агроүлетпүр органнары эде хуваап болур.

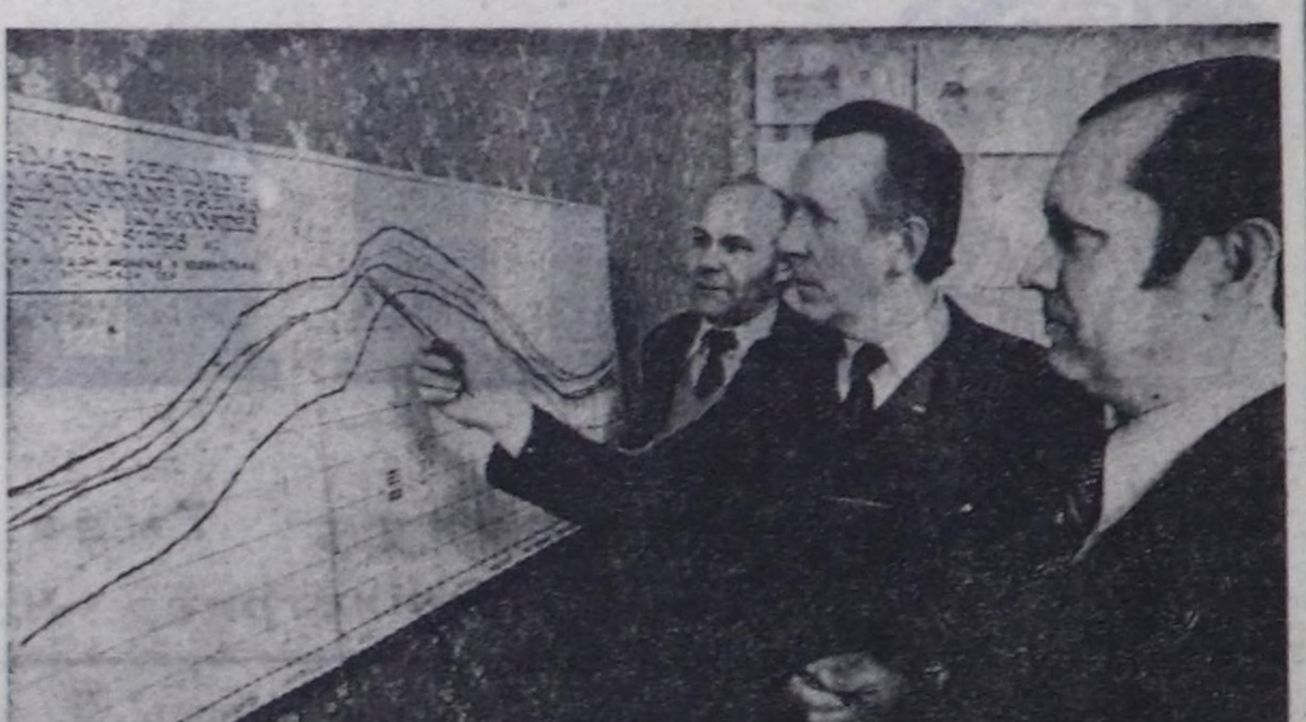
Экономиктиг механизмни сайзырангайжыдар талазы-биле кол сагыш салыышкын, ону шын ажыктыг башкарып чорудары дээш харысалга ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге, АҮК эргелелиниң өске-даа органнарынга оваажыр. Айыттынган чүүлдүң боттанган турарын чедип алыр дээш, удуртулганың стилин болгаш арга-хевирлерин шыңгыы өскертири, эде тургузуушкунуң амыдыралчы, тодаргай херээн ажык чок, хөй-ле хурал-суглаа эрттирип шүүдээри-биле, чогаадыкчы хевирлиг ажылдаан шинчилиг кестүрү-биле солууру дээш ышкаш кандыг-даа оралдажыышкынны шиитпирлии-биле буруу шавары чугула. Өскерлиишкин экономикага боду ала-чайгаар болу бербес дээрзин утпазы чогуур. Ону чүткүлдүг, шудургу боттандырар херек. Агроүлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш комитеттериниң ажылдакчыларының хүлээлгези — бүдүрүлгеже ханылаары, экономиканы ынак билири, ажыл-херектерниң байдалынга идепкейлиг салдар чедирери.

Кедээге ажыл-агыйны эргелеп башкарарының байдалдары үндезини-биле чаартынып турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның, агроүлетпүрнүң өске-даа звеноларының ажылынче кайы-хамаан чок холгаарлаар чорукту болдурбас херек. Партия, совет органнар ол дээш контрольду күштелдирер ужурлуг. Ажыл-агый удуртукчуларының ажылынче шуут холгаарлай бербейн, а тургустунган айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле оларга дузалаары, бүдүрүлгени идепкейлиг, арга-мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаары чугула. Кедээ ажыл-агыйга бөгүнде идепкейлиг ажылдаарынга сонуургалдыг, бедик мергежилдиг, чогаадыкчы салымчааннныг кижилер кажангызындан артык херек дугайында партияның XXVII съездизиниң айтыышкыннарын барымдаалаар херек. Экономика талазы-биле эде тургузуушкунга бодаарга, психология талазы-биле эде тургузуушкун оон-даа артык чугула.

Агроүлетпүрге кым-даа болуп ажылдаза, ооң экономиказын быжыглаарынга эвээш-биче-даа бол үлүүн ол киирер хүлээлгелиг. Хамыктың мурнунда — хову-шөлдерге болгаш фермаларга ол шалыпчы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг. Агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезин дүргедедир дугайында, аъш-чемниң янзы-бүрү продуктулары-биле ажылчы чоннуң херегледерин долу хандырар дугайында партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга ол төлептиг харыы болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

ОЛ ДУГАЙЫН СЪЕЗДИГЕ ЧУГААЛАП ТУРГАН

ЭСТОН ССР. Эстонияда чоруткан агроүлетпүр комплекизин тургузар талазы-биле шенелде кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш кедилиин көргүскен деп, СЭКП-ниң XXVII съездизинге демдеглээн. Агроүлетпүрнү тургусканындан бээр үш чыл иштинде республикага кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери 11,2 хуу өскен. Эстонияда чаңгыс-даа карылгажыг ажыл-агый артпаан.

Республиканың агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилери келир часты күш-ажылчы эки хөөн-биле уткуп турарлар. XII беш чылдың бо чылында социалистиг бедик хүлээлгелерни алганнар. Мал ажылын, ылаңгыя, сүттүг мал азыраарын хөгжүдеринге онза кичээнгейни үндүрер. Ооң продуктулуун көдүрер болгаш инек бүрүзүнден 4070 килограмм сүттү саап алырын шиитпирлээн.

ЧУРУКТА (солагай талазындан оң талазынче): ЭССР-ниң Курагроүлетпүрүнүң парткомунуң секретары В. Поляков, мал ажылының продукциязын бүдүрер талазы-биле эргелелдиң эргелекчизи Ю. Рейнольд болгаш республиканың Курагроүлетпүрүнүң мал ажылының талазы-биле кол специализи Р. Тухерм оларның он бирги беш чылда, бо чылдың баштайгы айларында республиканың ажыл-агыйларында сүт саалдазының графигин сайгарып көрүп турары.

Л. МИХЕЛЬСОННУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДҮВҮРЕНЧИГ БАЙДАЛ

● Эки ажылдаарга ажык чок апарган. Чүге? ●

Туранның хлеб заводу Бии-Хем районда улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи. 37 кижи составтыг коллективтиң ажылы эрткен чылын эки болуп, продукция бүдүрериниң-даа сайгарарының-даа планныг онаалдаларын 106,7 хуу кылдыр күүсеткен. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылынга заводтуң планын эрткен чылда херек кырында ажылдап кылганынга деңнештир тургускан. Ам түңнелдер кандыгыл? Январының планын хлеб заводунуң коллективи дөңгүп-ле күүсеткен, а кварталдыын боттандырып шыдавайн барган. Кандыг чылдагааннарның уржуундан заводтуң ажылы суларааныл деп айтырыглыг чеде бергенмен.

Барган баштай эскерген чүүлүм — хүнде бир ээлчег чеже тонна хлебти быжырып үндүрерил — деп чиктиг айтырыгны заводтуң хоочун ажылчыны, технологтуң хүлээлгезин күүседип турар Т. Кочеткова биле техник-технолог А. Түлүш оларның чугаалажып турарлары болду. Шынап-ла элдеп. Тургустунган бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле шиңгээдип, болдунары-биле эң хөй хемчээлдиг продукцияны бүдүрүп үндүрер эвес чүве бе? А чүге бо заводта бир ээлчег хонукта 3-4 тонна хлебти быжырып болур хирезинде 2 тоннадан көвүдетпейн турарыл?

Хамык ужур белен продукцияны сайгарар черлерниң аңаа хереглелдиң кызырылганында. Эрткен чылын Кызылдың хлеб заводунуң ажылы шуудап чадап, четчир продукцияны чурттакчы чонга бербейн турганындан Туранның хлеб заводунуң продукциязын Кызылче база чорудуп турган. Ол ышкаш Ээрбек биле Сесерлигниң чурттакчыларын база-ла Туранның заводу хандырып турган. Ам ол черлерже Турандан хлеб сөөртпестээн. Бо чылын план эрткен чылдың деңнелинден 22 муң рубль өскен, а хереглел эвээжээн.

Белен хлеб продукциязын алыр хереглекчи тывылбас болза, ол дораан үрелип каар, күрүнеге дорт когарал болур. Чогум-на ооң ужурундан Туранның хлеб заводунуң ажылы шуудап чадап, план күүселдезинге бергедээшкиннер болуп турары ол. Заводтуң бүдүрүлге күчүлериниң чүгле чартык кезээ ажыглаттынып турар, ооң ажылының план-экономиктиг көргүзүглери кудулаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер байтык, ону өстүрбезиниң хемчеглерин алыр ужурга коллектив таварышкан. А ол чорук ажылдакчыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар тура-соруунга чөрүшкек болуп, күш-ажылчы иштики таарымчалыг эвес байдалды тургускан. Ажыл төлевири кудулаан, а моральдыг чидириглерниң үнези оон черле дудавас.

Бо бүгүнү эрткен чылын-на, 1986 чылдың планнарын тургузуп тура, мурнундагы Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу, амгы Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели өөренип көөр, бүдүрүлге биле хереглелдиң аразында деңзигүүрнү пландаашкын чадазында-ла шын тургузар турган.

Бир тээ план бадылаттынгаш болганда, ону күүседири албан болгай. Тургустунуп келген байдалды хлеб заводунуң удуртулгазы-даа, партияның Бии-Хем райкому болгаш райкүүском-даа сайгарып, ону эдериниң аргаларын чугаалажып турган. Ол кандыг аргаларыл?

Хлебти хол-биле быжырар аргаже шилчип болур. Ол таварылгада хлеб кылыгларының шынары экижир ийик. Ынчалза-даа бо чылын ол аргаже шилчиттинмес, оон ыңай тургустунган дериг-херекселдерин долу эвес ажыглаар, технологияны үндезини-биле өскертир апаар-дыр. Бир тээ, улуг хлеб заводун тудуп кааптар болганда, хол-биле быжырар аргаже шилчиири база атакаарлаашкынга демей-дир. Ынчангаш, бо санал байдалды эдеринге таарышпас хире, ынчалза-даа ону база өөренип көөрү артык эвес.

Кол шиитпирлээр айтырыг — заводка хереглекчилерни быжыглаары. Бир чедимче чок чүүл — заводтуң бодунда быжыглаан хлеб сөөртүр машинаның чогу. Бо айтырыгны заводтуң чагыртканы Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели чогумчалыг шиитпирлээри чугула-дыр. Ам дээрезинде хлебти болгаш хлеб-булочка кылыгларын заводтуң кол хереглекчизи — райпо үндүр сөөртүп турар. Булочка кылыгларын кежээликтей быжырар, ол үеде райпо транспорт бербейн турарындан, чүгле эртен сөөртүр, ооң ужурундан шынары кудулаар.

— Бодувуска машина турган болза, Аржаан чижектиг ырак суурларже хлебти болгаш ында бүдүрбейн турар булочка кылыгларын шалыпкын сөөртүп, продукцияның сайгарарын көвүдедип шыдаар бис — деп, завод директору В. Доронин чугаалаан.

Бии-Хем районда хлеб заводундан аңгыда, райпога хамааржыр пекарнялар хөй. Райпонуң болгаш хлеб заводунуң сонуургалдары үскүлежи берген таварылгада, база-ла хлеб заводунга «аарышкылыг» болуп турар. Чамдык пекарняларны хаггаш, чоннуң хлеб-биле хандырылгазын заводту дамчыштыр чорудуп болгу дег.

Чиг эт-биле хандырылга багай. Продукцияның ассортиментизин калбартырынга, шынарын экижидеринге шаптыктап турар бир шаптараазын ол. Март айда чиг эт четпес келген ужурундан план күүселдезин бергедеп турар деп, ажылчыннар чугаалады. Тула прянги чижектиг чаа кылыгларны бүдүрер дээн оралдажышкыннарның бүтпейн турар чылдагааны — чиг эттиң чогу.

Заводтуң удуртулгазы берге байдалдан уштунар дээш хемчеглерни шыдаар шаа-биле ап турар. Булочка кылыгларын бүдүрерин көвүдедир, оларны чон алзын дээш шынарын экижидер деп шиитпирлээн. Белен продукцияның шынарын хынаар 4 кижи составтыг контролёрлар бөлүүн тургускан. Продукцияны 8 баллдыг система-биле үнелеп турар. Ай төнчүзүнде эң хөй балл чып алган ээлчегни шаңнаар. М. Лихачева, О. Сумба оларның ээлчээниң ажылы эки, быжырган хлеви амданныг, чаагай.

Хлеб заводунда тургустунуп келген байдал дүвүренчиг-дир. Эки ажылдаар деп чүткүл коллективте бар-даа болза, ону шеглээр ужурга таваржып турар-дыр. Бо бүгүнү Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели сайгарып көргеш, байдалды эдер талазы-биле дүрген хемчеглерни алыр ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузулганы чедип ап, тывынгыр, ажыл-агыйжы чорукту илередири чогумчалыг. Заводтуң дирекциязы эргелели-биле дугуржуп тура коллективти дүвүредип турар айтырыгларны шиитпирлээриниң боттуг хемчеглерин алыр хүлээлгелиг.

Н. КУУЛАР.

Таңдының Межегей суурда орус, тыва, хакас, бурят дээш бистиң Төрээн чуртувустуң өске-даа национальных улустары чаңгыс өг-бүлениң кежигүннери дег эптиг, найыралдыг ажылдап, чурттап турар. Оларның аразында Анастасия Михайловна биле Ян Кузьмич Селяновтарның интернационалчы өг-бүлези база бар. Ян Кузьмич — эстон, Анастасия Михайловна — орус. Олар 1976 чылда Красноярск крайдан, ажыл-амыдыралының аайы-биле, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка көжүп чедип келген. Совхозтуң дирекциязы оларны бызаа ажаакчылары кылдыр хүлээп алган.

Алызындан күш-ажылга тура-соруктуг өг-бүле онгу болгаш он бирги беш чылдарда немелде деңзи алыр талазы-биле планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, республиканың мурнакчыларының одуруунга үнген. Бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш улуг бызаа ажаакчызы Я. К. Селянов 1983 чылда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң мөңгүн, а 1985 чылда алдын медалы-биле шаңнатккан. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткени дээш ол «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Ян Кузьмич 1985 чылдың түңнелдери-биле республика чемпиону атка төлептиг болган.

— Силерниң күш-ажылчы чедиишкиннериңерниң чажыды чүдел?— деп, оон айтырдывыс.

— Мында кандыг-даа чажыт чок, бүгү чүве чүгле бодунуң онаашкан ажылынга кызымаккайындан хамааржыр. Кол кичээнгейни бызааларның ажаалда, чемгерилгезин зооветеринарлыг негелделер ёзугаар чорударынче угландырып турар бис. Чаа төрээн бызааларны 15 хонук чедир доруктургаш, өске бөлүкче шилчидип берип турар бис. Бо үениң иштинде чаш бызааларга чүгле инезиниң сүдүн ижиртир. Оон ыңай бир чугула чүве — бызааларның кажаазын кезээде арыг-силиг болгаш чаңгыс аай температурага тургузары — деп, Ян Кузьмич харыылады.

Республика чемпиону ам он ийиги беш чылдың бирги чылында бир дүн-хүнде немелде деңзини 800 грамм чедирер бедиткен хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: А. М. болгаш Я. К. Селяновтар.

К. ООРЖАКТЫҢ сөзү болгаш фотозу.

ИЙИГИ ЧЕРДЕ

Людмила Сандан-оол «Шамбалыг» совхозтуң сүт-бараан фермазында сес чыл саанчылап турар. Ол кызымак ажылдап, эки түңнелдерни чедип ап келген.

Комсомолчу саанчы он бирги беш чылда бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааны дээш ВЛКСМ ТК-ның «Беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Ол ам бо чылдың эрткен айларының түңнелдери-биле коллективинде ийиги черде чорук турар.

С. МОНГУШ.
Кызыл район.

ИВИЖИЛЕРГЕ ТААРЫМЧАЛЫГ

Тожу районда «Май 1» совхозтуң Мөңгүн-оол Оюнга удурткан аныяк тудугжулар звенозу чурттаалга бажыңнары, инек кажаалары тудар планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келген. Тудугжулар кылган ажылының шынарынче улуг кичээнгейни салып турар. Ажылдың темпизин дүргедедип турган, тудугжу звенонуң он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседирин шиитпирлээн.

Тудугжулар сөөүнге ээ болуп, бо чылдың үш айларында элээн хөй чурттаалга бажыңнарын, аныяк инектер азыраар инек кажааларын эки шынарлыг туткаш, комиссияга хүлээдип берген. Звенонуң тудугжулары ам Улуг-Даг иви фермазының аъш-чем шыгжаар складын, бир чурттаалга бажыңны, чунар-бажыңны тудары-биле Буламбук деп черде барган. Ону тудуп, ажыглалга киирген соонда ивижилерге ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунар.

Д. АЙР-САНАА.

АКТИВ СЕМИНАРЫ

СЭКП Эрзин райкому районнуң идеологтуг активиниң семинарын чоокта чаа организастап эрттирген. Партия организацияларының секретарьлары, лекция пропагандазының чер-черде организакчылары болгаш совхозтар директорлары семинарга киришкен.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтыышкыннарынга дүүштүр ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге лекция пропагандазының ролюн бедидер талазы-биле партийжи удуртулганың сорулгаларының дугайында» партия райкомунуң ийиги секретары К. Моя семинарга илеткел кылган.

«Лекция бүрүзүнге белеткенириниң болгаш ону канчаар номчуурунуң методиказының дугайында» СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Д. Дамба-Хуурактың лекциязын, «Лекция пропагандазының организакчыларының чаа негелделерге дүүштүр сорулгаларының дугайында» «Билиг» ниитилелиниң район организациязының харыысалгалыг секретары Д. Чалзырайның илеткелин болгаш делегей байдалының чамдык айтырыгларының дугайында лекцияны идеологтуг актив семинарының киржикчилери база дыңнаан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш семинарның түңнелинде чүве чугаалаан болгаш партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районнуң партия организациязының ээлчеглиг тодаргай сорулгаларынга доктааган.

(Бистиң корр.).

МАЛЧЫННАР ЧУГААЛАШКАН

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Чодураалыг-Сайыр хойжу бригаданың хуралы болуп эрткен. Хуралга чазаглаашкынны организастыг эрттирериниң база кыштагларны келир кышка белеткээриниң дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Бригадир С. С. Ооржак хой оолдаашкынының байдалы-биле чыылганнарны таныштырган. Эрткен чыл-биле деңнээрге, бо чылын малчыннарның көргүзүглери эки.

Коданнарда хойларның 90—100 хуузу оолдапкан. Малдың чаш төлү онча-менди, деңгели эки.

К. ООРЖАК.

САКМАНЧЫЛАР СЛЁДУ

«Чодураа» совхозтуң Культура бажыңынга сакманчылар слёду болуп эрткен. Совхозта профэвилел комитединиң даргазы Б. Кежик-оол мал кыштагладышкынының нити байдалын болгаш чаш төлдү ажаап өстүрүп турарының дугайын чугаалаан.

Сакманчыларның арыннарында өөрүшкү чайнап турган, олар бо кыжын эрестиг ажылдааннар. Боттарының коданнарында малчын сакманчылар-даа, суурдан барган сакманчылар-даа малдың чаш төлүн менди ажаап алыр дээш кызымаккай болганнар. Өг-бүлелери-биле барып хураган өстүрүшкен Чараш-оолдар, Довуулар база аныяк сакманчы оолдар В. Шалык, М. Сүлдүм, В. Долгар, Х. Даржаа дээш өскелерниң-даа аттарын ол адаан.

Төрүүр чүс хойга оңаштыр ам И. Данзурун 105, Б. Ойдуп 100, Б. Шокар-оол 90, О. Даржаа 87 хураганны алгаш, эки көргүзүглүг болуп турарлар.

Мурнакчы 38 сакманчыга 25-тен 160 рубль чедир шаңналдарны тывыскан. Н. Шокар-оол, П. Ойдуп, З. Минчей, С. Балдыржаа, С. Эртине дээш өске-даа сакманчылар чүстен ийи чүс чедир хураганны доруктурганнар.

Малдың чаш төлүнүң ажаалдазынче хайгаарал-кичээнгейни, ылангыя часкы бо хүннерде бичии-даа кошкадып болбазының дугайын, специалистерниң, малчыннарның харыысалгазын каш катап улгаттырарын слёт чугаалашкан.

А. МАКСЫР.
Тес-Хем район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

МЕХАНИЗАСТААШКЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Кедээ ажыл-агый экономиказының хөгжүлде темпизин дүргедедири, ону шакпынчыдарының айтырыы материал-техниктиг баазаны быжыглаарындан, кедээде күш-ажылдың энергия база машина-техника-биле хандырылгазындан, долу механизастаашкындан бүрүн хамааржыр. Бүдүрүлгени механизастаары чүгле ажыл-агыйларның экономиказын көдүреринге эвес, харын социал ужур-дузалыг фактор болуп турар. Ол дугайын СЭКП-ниң XXVII съездизинге онзалап айыткан.

Мону барымдаалааш, Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, ие-чаш камгалалының айтырыгларының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиязы Тес-Хем, Эрзин база Өвүр районнарның ажыл-агыйларында мал ажылының механизастаашкынының деңнелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Илеткелди Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң даргазының оралакчызы С. М. Мешкорудников кылгаш, ол ажылдар ниитизи-биле ук районнарда дыка кошкак дээрзин чугаалаан. Сүт-бараан фермаларында колдуунда херээженнер ажылдап турары билдингир. Ынчалза-даа оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар дыка четпес. Чижээлээрге, Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында мал ажылын комплекстиг механизастаанының деңнели чүгле 4,9 хуу, а Эрзинде оон-даа куду—1,4 хуу болуп турар. Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң Кужур-Чыраа фермазынга комплекстиг механизацияның дериг-херекселдерин каш удаа эптеп тургускулаан, ынчалза-даа оларны амдыгаа чедир долу ажыглап чадаан. Шак ындыг байдал Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» совхозта база бар.

Тес-Хем биле Эрзин районнарның совхозтарында мал кажаалары тударының планнары чылдың-на күүсеттинмейн турар. Чижээ, «Мөрен» биле Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтарда кайызында-даа 400-400 инек кирер кажааларның тудуу саадааш. Үүрмек, бичии чүүлдерге чылдагааннап алгаш, чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистер инекти саарын база мал чемин үлеп бээрни механизастаар аргалар бар турда-ла олче сагыш салбайн келгенин комиссия хуралынга тодаргай чижектер-биле айыткан. Чижээлээрге, Эрзинде «Мөрен» совхозка 1984 чылда-ла инек саар УДС-3 маркалыг херекселди берген турда, ону мындыга чедир эптеп тургуспаан.

Оон аңгыда шээр малдың кажааларының көржеңниг коптарары берге ажыл болуп артпышаан. Ону механизастап болурунуң аргаларын база-ла бодавайн турар.

Кандыг-даа планныг даалгаларны күүседиринге кол рольду кижи ойнаар ужурлуг. Ындыг турбуже, үстүнде адаанывыс районнарның барык бүгү фермаларында малчыннарның дыштаныр өрээлдери, чунар черлери, кызыл булуңнар чок болуп турар. Совхозтарның дирекциялары болгаш профэвилел комитеттери коллективтиг керээлерни чарып тура, күш-ажыл камгалалының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылбайн, ооң уламындан аңаа көрдүнген акша-хөреңгини чылдың-на чедир чарыгдавайн турар. Ол ышкаш механизмнерни айыыл чокка ажыглаар талазы-биле кижилерни томуйлаваан болгулаар.

С. М. Мешкорудников оон аңгыда үстүнде адааны районнарның мал ажылын механизастаарын хөгжүдер талазы-биле республиканың Агроүлетпүр комитеди кандыг ажылдарны кылыр деп турарын комиссия кежигүннеринге дыңнаткан. Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунга мал чемин үлээр деригни берген, ол ышкаш ында Хараал-Тей сүт-бараан фермазында сүт блогунуң бүгү-ле механизмнерин ажылдаткан. Оон аңгыда Эрзинниң «Чаа орук», Тес-Хемниң «Кызыгаар» совхозтарның сүт-бараан фермаларында комплекстиг механизацияны бүрүн ажыглаары-биле материалдарны болгаш дериглерни четчелей үндүрүп берген.

Тес-Хем, Эрзин база Өвүр районнарның комплекстиг механизастаттынган фермаларынга дериглерни хайгаараары-биле техниктиг хандырылганың пунктуларын дериг кылып турар. Оон аңгыда ферма ажылдакчыларын ук дериглерни ажыглап билир кылдыр өөредири көрдүнген.

Бо айтырыгны чугаалажырының мурнунда комиссияның чамдык кежигүннери болтарының районнарында сүт-бараан фермаларынга барып, ында механизастаашкынның байдалы-биле танышкылаан. Хуралга санал бергилээн комиссия кежигүннери А. Монгуш, Е. Смирнова, В. Кужугет, В. Дудупей олар Өвүр, Бии-Хем, Барыын-Хемчик база Каа-Хем районнарның мал ажылында механизация талазы-биле чамдык четпес чүүлдерге доктаагылаан.

Доктаамал комиссияның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Н. С. Бойду, Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң даргазының бирги оралакчызы — Тыва АССР-ниң министри И. М. Сувандии олар киржип чүве чугаалаан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле комиссия чогуур шиитпирни хүлээп алган.

Делегейниң кадыкшыл хүнүнге

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ АЖЫКТЫГ

Бо чылдың апрель 7-де, кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязының инициативазы-биле бүгү чурттарга Делегейниң кадыкшыл хүнүн демдеглеп эрттирер. Ооң кол девизи: «Амыдыралдың кадык хевири: кижи бүрүзүнге ажыктыг».

Эртем ажылдакчызы Р. Селивановaның арагалаашкын болгаш алкоголизм айтырыгларының Эмнелге-биологтуг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел төвүнүң директору ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги Г. В. Морозов-биле беседазын номчукчуларның кичээнгейинге бараалгаттывыс.

Чоннуң кадыкшылының дугайында айтырыг бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың кичээнгейиниң төвүнде турар. Аарыгларны болдурбас, кижи бүрүзүнүң кадыкшылын быжыглаар, бойдусту камгалаар талазы-биле хемчеглер күштелип турар. Кижиниң амыдыралының таарымчалыг болурунга күш-культура болгаш спорт-биле өөнүктежири, өйлүг чемненири, багай чаңчылдардан адырлыры дыка дузалаар. Ол-ла бүгү айтырыгларга бо чылдың апрель 7-де демдеглеп эрттиреривис — Делегейниң кадыкшыл хүнү тураскааттынар болгай.

— Амыдыралдың кадык хевириниң боттанырынга кол черни арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел ээлээр болгай. Аңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур-ул?

— Ийе, алкоголь чоннуң кадыкшылынга, чүгле амгы эвес, а келир үеде салгалывыска улуг айыылды чедирип болур. Ол ниитилелге база улуг хоралыг. Кижиниң организминде алкогольдан хораннанмайн баар хире чаңгыс-даа орган чок. Арагачыларның ажы-төлү кадык эвес төрүттүнер дээрзин шинчилелдер бадыткап турар. Ол уругларның өзүлдези дыка хажыдыышкыннарлыг болур. Ынчангаш амыдыралдың кадык хевири дээш демисел — совет кижи бүрүзүнүң кадыкшылы дээш демисел-дир.

Арага ижерге кайы хире хоралыг дээрзин кижи бүрүзүнүң угаан-бодалынга сиңнир тайылбырлаары, билиндирери чугула. Кижиниң чурталгазын алкоголь дыка кызырар дээрзин билбестер дыка хөй.

Ийиги кол айтырыг — уругларның чаш чылдарында-ла арагаже сундугар чорууну болдурбазы. Чажыргаш канчаар, бажыңга, өг-бүлеге-ле уругларга, школачыларга арага амзады бээр чоруктар бар болгай. Ол бүгүнү улуг улус баштап турар.

Уругларны ийи аңгы бөлүкке чарып турар бис. Ада-иези уруглары көрүп турда-ла бажыңынга арагалап турар болгаш шампанское, кызыл-арага, пиво ышкаш арагаларны уругларынга амзадып турар болза, ындыг уругларны бирги бөлүкке хамаарыштырып турар бис. Чаш организм аажок кошкак, алкогольга дораан алзып болур. Уругнуң өзүлдези баштайгы үеде аңаа ышкаш сагындырза-даа, ооң организми чоорту кошкап, өзүлдези оожумнаар.

Ада-иелери алкогольдуң хоразын билир, уругларын оон аажок камгалаза-даа, арага ижеринге хандыкшаан өөрүнүң багай үлегерин эдерип, олар ышкаш арага ижиксээр. уругларны ийиги бөлүкке хамаарыштырып турар бис. Ындыг уруглар бисти аажок дүвүредип турар. Ындыг таварылгада чамдык ада-иелерден айтырыгны шыңгыы тургузар, а чамдыктарынга дузалажыры чугула. Бир эвес арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң кежигүннери ындыг уруглар, харын-даа ада-иелер ортузунга пропаганда ажылын чорудар болза, улам эки болур ийик.

ССРЭ-ниң Профтехөөредилге талазы-биле күрскомитеди, Чырыдыышкын министерствозу, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу алкогольдуң айыылының дугайында көскү тайылбырлыг чүүлдерни школа программазынче киирери чугула болуп турар, ол бүгүнү өөреникчилерге башкылар чедирер болгай. А өөреникчилерниң арагага хандыкшып бар чыдарын башкылар аңаа-ла көрүп турбазы билдингир, олар-биле ажылды күштелдирери чугула.

— Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле доктаалды хүлээп алгандан бээр ам чартык чыл ажа берди. Ооң түңнели кандыг болуп турарыл?

— Түңнелдер бар, ол дугайын бистиң хайгааралдарывыс бадыткап турар. Хамыктың-на мурнунда — прогулдаар чоруктар дыка кызырылган, бүдүрүлгеге брак кылыр чорук эвээжээн, ынчангаш херектиң экономиктиг талазы экижээн, автоорукtarга озал-ондак эвээжээн, кемдеп-бертинер чорук дыка кызырылган. Кудумчуларга болгаш хөй-нитти черлеринге чүрүм-сагылга экижээн, арага, водка садыглаарының саны кызырылган, араганы бүдүрери болгаш ону садары дыка эвээжээн.

Арагачыларны ийи бөлүкке чарып турар: чамдыктары араганы чаңчыл ёзугаар — кудаларга, кежээлерге, байырлалдарда ишкилээр, чамдыктары — «ногаан чыланның» аспаанче кире бергилээннер, өскээр чугаалаарга, олар арага чокка чурттай албас хире апарганнар. Хайгааралдардан алырга, баштайгы бөлүктүң кижилери дыка эвээжээн, ол кончуг эки, а ийиги бөлүктүң кижилериниң саны оожум эвээжеп турары дыка дүвүренчиг. Маңаа чүгле эмнээшкин херек, чүге дээрге, оларның организми алкогольдуң салдарынга шуут алзыпкан-дыр. Баштайгы бөлүкке хамааржып турар кижилерниң санын дыка эвээжедири чугула, чүге дээрге, арагага хандыкшыырлар олардан эгелээр болгай. Алкоголизмге удур демиселде бергелер амдаа бар, ынчалза-даа чамдык чединиккиннер чедип алдынган, ону моон соңгаар-даа хөгжүдер апаар бис.

— Георгий Васильевич, ооң биле чергелештир харын силерниң удуртуп турарыңар төптү тургусканы ыйнаан але?

— Ындыг. Кандыг-даа аарыгны эмнээриниң мурнунда, ону өөренип, тодарадып көөр болгай. Алкоголизмге ол база хамааржыр. Бистиң төптүң үш киилдистеринде ол бүгүнү өөренип көрүп турар. Ол аарыгның үндезиннин өөренип көөрүнге нейрофизиологтар, нейрохимиктер, биохимиктер, генетиктер, иммунологтар болгаш оон-даа өске специалистер киржири чугула.

— Амыдыралдың кадык хевиринге — күш-культура, спорт, уран чүүл, литература болгаш оон-даа өске чүүлдер дузалаар болгай. Болунуң физиктиг өзүлдези-биле чергелештир ол бүгүнү кижи бодунга холбаштырып чоруур болза эки ыйнаан?

— Ындыг, уругларны школачы чылдарында-ла күш-культураже болгаш спортче хандыкшыдар, оларны уран чүүлге, литератураға ынак болурунга чаңчыктырар херек. Амдыгаа чедир спорт залдары, спорт шөлдери, мастерскаялар чок школалар бар дээрзинге кижи безин бүзүрексевес-тир. Бодап көрүңер даан: спорт залы чок школа дээрге, уругларның хостуг үезинде чыглыр, ойнаар чери чок, дүдүү школа ышкажыл. Уругларның ойнап-хөглээринге, дыштанырынга херек чүүлдер бар болза, оларның «столга чыглыр» үези безин турбас болгай.

— Арага ишпес чорук дээш демиселдиң бүгү-эвилел эки тура ниитилелин тургусканы арагалаашкынга удур демиселдиң кол чүүлү болган болгай. Ооң көргүскен эки талалары бар бе?

— Бар болбайн канчаар. Ол ниитилелдиң чер-черде мүң-мүң кежигүннери амыдыралдың кадык хевирин пропагандалап турарлар. Ол ажылды чүткүлдүг чорудары кижи бүрүзүнүң херээ-дир. Ажы-биле чугаалаарга, бистиң сорулгавыс билдингир: амыдыралдың кадык болгаш элээр хевирин тургузар, араганың бистен кезээде адырлып чоруурун чедип алыр. Ол — кижи бүрүзүнге ажыктыг!

АРГА-ДУРЖУЛГА СОЛЧУП...

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының планын ёзугаар бистиң республикадан спорт делегациязы Моол Арат Республиканың Завхан аймаанга арга-дуржулга солчуп четкеш келгеннер. Хостуг хүрешке РСФСР-ниң алдарлыг тренери В. М. Оюн, Шагаан-Арыг хоорайда элээди болгаш бичии оолдарның спорт школазының директору, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Н. И. Монгуш, Эрзин районнуң спорт чөвүлелиниң даргазы Ш. Г. Ала база бо одуругларның автору аңаа чорааннар.

Кол сорулгавыс болза арга-дуржулга солчулгазы, хостуг хүрешке практиктиг дуза чедирери турган.

Бисти кызыгаарга аймактың спорт комитединиң даргазы С. Даваажав, хүрештиң улуг тренери А. Юнрен олар уткуп алганнар. Таныжып, чугаалашканывыс соонда оруувус уламчылалдывыс. Баян-Тес сумуга дүъштедивис. Хонарыбиле кежээликтей бергенде Түдевтей сумуга халдып кирип келдивис. Бо суурнуң клувунга спортчу найырал кежээзи болган.

Күш-культура болгаш спорттуң бистиң республикада сайзырап турарының дугайында кыска таныштырылганы кылдывыс. Түңнелинде сумунуң бот-тывынгыр артистериниң концерти болган, бистер база аңаа олар-биле кады каш номерни көргүстүвүс. Ол кежээ моол хүрешке маргылдаа база болган.

Эртенинде, дүъш үезинде, Завхан аймактың төвү Улясттай хоорайга чедип келдивис. Аймактың удуртукчу ажылдакчылары-биле ужуражып, ажыл-хожулу-биле таныжып, боттарывыстың ажылывыстың дугайында чугаалап берип турдувус.

Ол үеде аймактың бирги чери дээш, хостуг хүрешке элээди оолдарның маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа бистер судьялажып, ийи удаа семинарны база эрттирдивис. Аңаа маргылдаага киржип келген оолдар болгаш тренерлер кириштилер. Тренерлер В. М. Оюн, Н. И. Монгуш хостуг хүрештен аргаларны көргүзүп, чыылганнарга таныштырган.

Ниитизи-биле хостуг хүреш өске хүрештерге бодаарга (самбо, дзю-до, моол хүреш) бо аймакта арай кошкак сайзыраанын ол черниң тренерлери биске чугаалап турдулар. Мөгелерниң күш-дамыр сайзыралы эки-даа болза, техника, тактиказы шоолуг эвес. Бо талазы-биле боттарывыстың билир чүүлдүвүстү көргүзүп, чугаалалдывыс. Ол дээш аймактың спорт ажылдакчылары өөрүп четтиргенин илергейлеп турдулар.

Хостуг хүреш маргылдаазының соон дарый улуг улус аразынга национал хүрежинге маргылдааны эрттирдилер.

Бо таварылгада бистер өөреникчилер болдувус. Бо аймакта МАР-да безин ады-сураа алгаан мөгелер хөй. Чижээ, Моолдуң улуг-улуг маргылдааларынга хүрешкеш, 512 мөгеден 8 болгаш 16 шыырак мөгелерниң аразынга кирип келген, улустуң начыны Бадбаяр, дзю-до, самбо хүрештерге аймактың улуг тренери, моол хүрешке аймактың каш удаа чемпиону, аймак арзыланың аттыг Юнрен болгаш өскелерни-даа шыырак мөгелер бар. Ол ышкаш аныяк мөгелер, аймак арзылаңнары 20 харлыг Хуралбаатор, 25 харлыг Мягмаржав болгаш өскелерни-даа адап болур. Бо удаада Бадбаяр шүүлген, Юнрен үжүүр былаашты. Үшкү-дөрткү черлерни Ганхуяг биле Мягмаржав үлешкеннер. Батбаяр биле Юнрен Тывага каш удаа чорааннар. Олар хостуг болгаш тыва хүрешке хүрежип, шүглүп-даа тургулаан.

Бистер моол өөнүктеривистиң хүрежин, маргылдааларны кандыг янзылыг эрттирип турарын, ооң онзагай байдалдарының дугайында сонуургадывыс.

Дүрүмүнде кол чүүлдер мындыг: шыырак, ат-сураглыг мөгелерниң баштай боттарын черле таварыштырбас. Үш дугаар ээлчегден эгелеп шыырак мөгелер боттары үнүп келгеш, хүрежиксээн мөгезин чалап (амалап) алыр. Бир эвес мөге холдары-биле чер даяныр болза, ону октаткан деп санавас. Улаштыр хүрежип-ле турар. Дискек-ле дегбес болза, ийи холдап маңнап-даа болур.

Оон ыңай шак көрүп, үе санавас. Судьялар дөрт хончугта тудуштуруп болурлар. Бир эвес ийи мөге октажып чадай берген болза, оларның октажырын манап турбас, дараазында салыгның онагларын эгелей бээр.

Хүрежир мөге бүрүзү бодунга өй, чараштыр сырын каан содак-шудактыг болур. Мөге кижи бодунуң содазын кончуг хүндүлеп, шевергин дүргеш, ыяап-ла арыг аржыыл хевирлиг пөс материалга ораап алган кээр. Хүрежип доозупкаанда база-ла кактап-кактап, ол-ла пөске ораагаш, өг ханазынга азы кандыг-бир бедик черге салып каар.

Моол өөнүктерге барып, күш-культура болгаш спорт ажылынга арга-дуржулга солушканывыс бистерге-даа, оларга-даа ажыктыг болган дээрзи чугаажок.

Дуржулга солчуп чорааныыстың түңнелиниң дугайында хүреш федерациязының ам болур хуралынга база катап чугаалажыр бис.

В. БИЧЕ-ООЛ,
республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, КАЖАН ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ТЕАТР

Апрель 5-те — Бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдезиниң киржикчилериниң түңнел концерти. Эгелээри 10 шакта.

Апрель 5-те — В. Көк-оол. «Хайыраан бот». Эгелээри 19.30 шакта.

Апрель 6-да — Хоорай школаларының бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдезиниң түңнел концерти. Эгелээри 10 шакта.

Эстрада ансамблиниң концерти. Эгелээри 17.00 шакта.

Ленинград хоорай. «Ак дүннер». Эгелээри 20.00 шакта.

КРУПСКАЯ АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

Апрель 6-да — «Космонавтика хүнүнге» тураскааткан беседа. Эгелээри 16.00 шакта.

МАЯКОВСКИЙ АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

Апрель 5-те — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарынга холбаштыр беседа. Эгелээри 15.00 шакта.

ТИПОГРАФИЯ КЛУВУ

Апрель 5-те — «Енисей» Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүлүнүң концерти. Эгелээри 18 шакта.

ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУТТУҢ ФИЛИАЛЫ

Апрель 5-те — Ажык эжиктер хүнү. Эгелээри 15 шакта.

КЫЗЫЛДЫҢ АВТООРУК ТЕХНИКУМУ

Апрель 5-те — Тыва электри четкилериниң коллективи-биле волейболга эш хуунуң ужуражыышкыны. Эгелээри 16.00 шакта.

КООПЕРАТИВ УЧИЛИЩЕЗИ

Апрель 5-те — «Аныяк ажылчын аңгы бис». Номчулга конференциязы. Эгелээри 19.00 шакта.

Волейболга маргылдаа. Эгелээри 14 шакта.

Делегей медээлери

ЧЕР КЫРЫНГА АМЫДЫРАЛГА ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

Чепсеглениишкинни соксадыры, боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти узуткаарының чорудулгазын турган черинден шимчедири дээрге бөгүн эң чугула айтырыг боор турар. Совет Эвилели чогум-на ооң ужурундан чаа-чаа эгелекчи саналдарны үндүрүп, контроль дугайында айтырыг-биле катай хаара ядролуг чепсекти долузу-биле хоруур дугайында чугаалажыышкыннарны озалдатпайн, дораан эгелээрин саналдап турар-дыр. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазын тайылбырлавышаан, хөй-хөй чурттарның массалыг информация чепсектери, көскү хөй-нитти болгаш политиктиг ажылдакчылары ындыг бодалын илередип турар.

КНО. КНО-нуң Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр Совет Эвилелиниң чаа инициативаларын бедии-биле үнелеп көрген. Каттышкан Штаттар база-ла ындыг хемчегни алыр болза, мораторийни сагыырының болгаш ядролуг чазылдырыышкыннарны кылбас дугайында ССРЭ-ниң саналы КНО-да улуг сонуургалды болдурганын КНО-нуң Чиңгине секретарының медеглелинде чугаалап турар. Ядролуг шенелделерни хоруур чорук канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг ийик, чүге дээрге, ол ядролуг чепсекти сан болгаш шынар-даа талазы-биле кызыгаарлаарынга чедирер.

АКШ. Ядролуг чазылдырыышкыннарны бүрүнү-биле хоруур дугайында ССРЭ-ниң саналындан ойталаан АКШ-тың администрациязының удур туружу америк хөй-ниитиниң хөлзээшкинниг килеңнээжин болгаш шыңгыы шүгүмчүлелин болдуруп турар. Ядролуг шенелделерни долузу-биле хоруур дугайында дугуржулганы ажылдап кылыры-биле бедик деңнелдиг совет-америк ужуражыышкынны Европага эрттирер дугайында совет саналды хүлээп алырындан АКШ-тың администрациязы ойталаанын конгрессмен Т. Дауни «президент Рейган төөгүлүг таарымчалыг арганы оскунуп турар-дыр» дээн сөстери-биле тайылбырлаан». Рейган ядролуг шенелделерни хоруурун күзевейн турар, чүге дээрге, ол «сылдыс дайыннарының» программаларын боттандырып чорударының планнарындан ойталаар хөңнү чок боор турар» — деп, ол демдеглээн.

Вашингтон ядролуг шенелделерни хоруурунуң идеяларындан долузу-биле хая көрнү бергенин совет саналга администрацияның удур туружу бадыткап турар-дыр деп, АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының чепсектиг күштер талазы-биле комитединиң даргазы Лес Эспин медеглээн. «АКШ ядролуг шенелделерни хоруур дугайында айтырыг талазы-биле хөделишкиннеринге делегейде часкаанзыраан боор турарын» чепсеглениишкинге болгаш боо-чепсекти дүжүреринге контроль талазы-биле агентилелдиң директорунуң оралакчызы турган С. Кини чугаалаан. «Бир эвес президент Рейган америк ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыр күзел чок чүве болза, ол бедик деңнелге чаа совет-америк ужуражыышкынны кылырын күзеп турар бе ынчаш — деп, айтырыг чайгаа-ла тургустунуп кээрин АКШ-тың каттышкан методистиг хүрээзиниң баштыңы епископ Дэйл Уайт медеглээн.

КАНАДА. Тайбың дугайында, оон эрткеш, харын-даа кижи төрелгетен Чер кырынга диргиг артар бе азы артпас бе дээрзиниң дугайында айтырыг тургустуруп келгенде, Вашингтоннуң хүлээлгези — ядролуг шенелделерни бүгү-нитти болгаш бүрүн хоруур дугайында совет санал-биле чөпшээрежир, каттыжары болур-дур — деп, Монреальдың «Газетт» солуну бодунуң чүүлүнде бижээн. Ол чорук боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлап, ядролуг дайынның үнүп кээп болур аргаларын болдурбас ийик. Ынчаарга бүгү совет инициативалардан «кирип орда-ла» ойталаар чорук бо талазы-биле кандыг-бир боттуг дугуржулганы чедип алырынга ядыг бербес.

ГФР. Совет Эвилели ядролуг курлавырларны узуткаарынче бодунуң чүткүлүн база катап эң-не бүзүрелдиг-биле бадыткаан — деп, Герман компартияның Даргазы Г. Мис медеглээн. Ядролуг чазылдырыышкыннарга хоруушкун херек кырында боттанзын дээш идепкейлиг, дээштиг хөделишкиннерни кылырынче ССРЭ-ниң бүгү чурттарның улустарынга болгаш чазактарынга кыйгырыын ГФР-ниң чазаа база чүүлдүгзүнүп деткиир ужурлуг.

ФРАНЦИЯ. Кандыг-даа ядролуг чазылдырыышкыннарны хоруурунче угланган совет инициатива дыка улуг ужур-дузалыг санал болур, ынчангаш ону күүседир болза, чепсеглениишкинни дүжүрериниң херээнге чугула базым болур ийик деп, «Юманите» солун бижээн. Вашингтон улустарның күзел-соруунга чөрүштүр ядролуг курлавырларын улам улгаттырып, делегейде тургустунган стратегтиг деӊ күштү үрээрин, шериг күжүнүң талазы-биле бодунга чаңгыс талалыг артык чорукту чедип алырын оралдажып турар-дыр.

АФГАНИСТАН. Бүгү-ниитиниң тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун чедип алырынче Совет Эвилелиниң чүткүлдүүн чаа совет санал база катап бүзүрелдиг-биле бадыткаан. Ону чедип алырда, ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүнү-биле хоруурунуң оруун таварып эртер ужурлуг — деп, БАХТАР агентилелдиң тайылбыр чүүлүнде чугаалап турар. ССРЭ-ниң тайбыңга ынакшылдыг инициативаларынга боттуг чогуур хемчеглер-биле харыылаарынга шуут күзел чогун Каттышкан Штаттар ынчаар көргүскен.

(СЭТА).

КҮШТҮГ УДУРЛАНЫЫШКЫННАР

НЬЮ-ЙОРК. Ядролуг шенелделер дугайында айтырыг талазы-биле Вашингтоннуң туружунга удур хөделишкиннер Каттышкан Штаттарда күштелген. Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг киирген ядролуг чазылдырыышкыннарга мораторийинге каттыжарын, массалыг узуткаашкынның чепсээниң шенелделерин соксадырын хөй-ниитиниң хөй санныг организациялары Ак бажыңдан негеп турар. «Тайбыңче америк тура-солуктуң шенелдези» дээр дайынга удур хөй-нитти организациязы Невада штатта полигонга Рейганның администрациязының белеткеп турары ядролуг чаа чазылдырыышкынга удурланыышкынның массалыг хөделишкинин кылырынче кыйгырган. АКШ-тың дайынга удур янзы-бүрү каттыжыышкыннарынче чоруткан телеграммаларында тайбыңның америк талалакчыларын штат бүрүзүнге конгресс кежигүннеринден америк шенелделерни чорудары болдунмас болу бээр хоойлуну хүлээп алырын олардан негээринче ол кыйгырган.

Ол хөй-нитти организациязы, ооң национал башкарыкчызы Джесси Джексонуң чугаазы-биле алырга, АКШ-тың тайбың дээш демиселчилерин Невада штатта полигоннуң районунга май 31-ден июнь 2-ге чедир удурланыышкынның массалыг чыскаалын чорударынче кыйгырган. Вашингтоннуң ядролуг шенелделерни уламчылап турары тайбың эгелекчи саналдарны кылып турар Совет Эвилелинге чөңгээлээшкин болгаш америк болгаш делегей хөй-ниитизинге согуг болур деп, ол онзалап демдеглээн.

Коннектикут штаттың хөй-хөй хоорайларында ядролуг чазылдырыышкыннар дугайында айтырыгны муниципалдыг чөвүлелдерниң часкы хуралдарының хүн айтырыгынга киирген деп, Хэмпшир колледжизинде профессор Алан Крэсс дыңнаткан. Ол черниң эрге-чагырга органнары ядролуг чазылдырыышкыннарга удур штаттың чурттакчы чонунуң аразында удурланыышкын шимчээшкининиң калбарып турарының салдары-биле болгаш Ак бажыңның эрткен чылдың август 6-дан бээр Совет Эвилелиниң сагып турары мораторийге каттыжарынче массалыг негелделерниң салдары-биле ону кылыр деп турар дээрзин, ол чугаалаан.

Хыналда болгаш контроль айтырыгларынга сылдап алгаш, ядролуг шенелделерни соксадырын болунуң шуут-ла күзевейн турарын агартыры-биле кылып турар АКШ-тың чазааның эң чок оралдажыышкыннарын сойгалап илередип турар редакция чүүлүн «Дейли уорлд» солун парлап үндүрген. Ооң талазындан ындыг айтырыг турбаан деп Совет Эвилели хөй удаа медеглеп келген деп, солун сагындырган. Хамык ужур чурттуң хөй-ниитизиниң массалыг негелдезинге чөрүштүр Вашингтоннуң администрациязы чепсеглениишкинге болгаш чепсеглениишкинни дүжүреринге контрольду тургузарынга сонуургалдыг эвезинде болур. Ядролуг чазылдырыышкынны чорударынга ажыглаар акша-хөреңгини чыварарын баш удур көрүп турар конгресске киирген хоойлу төлевилелин доп-дораан күүседип алырын хоойлу үндүрүкчүлеринден негээринче америк солунчулары «Дейли уорлд» кыйгырган.

В. ОРЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Афганистанның Улусчу-революстуг партиязының удуртулгазы-биле чуртта социал-экономиктиг чаартылгалар үргүлчүлеп турар. Улуг хоорайларда болгаш эң-не ырак-узак суурларда-даа, чер-ле болганында, өскерлиишкиннер боор турар. Дүжүр октаттырган мөлчүкчү аңгыларга даянгаш, афган революцияны боой тударынче чүткүп турар империализмниң боо-чепсектиг агрессиязы эвес болза, ындыг чаартылгалар улам-на шапкыны-биле чоруттунар ийик. Ынчалза-даа хосталга деп чүл дээрзин караа-биле көрүп, бүзүрээн улусту шилип алган оруундан кандыг-даа күштер тайзып черле шыдавас. АУР-нуң чепсектиг күштери, улусчу милициязы, революция камгалаарының отрядтары боттарының төрээн чуртунуң дайзыннарын улам-на күштүг согуушкуннарга таварыштырып турарлар. Афганистанның улуу чаа ниитилелди тургузарын төнчүзүнге чедиреринге быжыг шиитпирлиг.

ЧУРУКТА: революцияның Гильменд можуда аныяк камгалакчылары.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДЭЭШ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Дайын чорудулгаларын соксадыр болгаш чуртта байдалды болуочогууру-биле тургузар соошга-биле эрге-чагыргада туруп турар Дуартениң ёзу-чурумунуң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны катап эгелээринге белениин Сальвадорнуң патриотчу күштери база катап бадыткааннар. Патриоттарның «Венсеремос» радиостанциязының нептереткенчи Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң (НХФ-ниң) медеглелинде Сальвадорда кризисти шиитпирлээриниң кара чаңгыс аргазы тайбың чугаалажыышкыннар болурун айыткан. Чуртта боор турар болуушкуннарның анализи америк чалча ёзу-чурумунга удур чурттуң патриотчу күштериниң хосталга болгаш демократия дээш демисели улам-на улуг хемчээлдиг болу бергенин көргүзүп турар деп, НХФ-ниң документизинде демдеглээн. Ол чорук партизаннарны чазак шериглериниң чылча шавар аргазын болдурбайн турар.

БОЛГАРИЯДА ЧАНЫП КЕЛГЕН

СОФИЯ. (СЭТА). Италияның кара-бажыңынга үш чыл дөрт ай иштинде II Иоан Павел папаны халдаан деп ужур-утка чок буруудадыышкынга таварышкаш хоругдаттырып турган БУР-нуң хамаатызы С. Антоновтуң олурганы самолёт Софияның аэропортунга хонупкан.

«Алак сеэлүнде чуртумче ээп келгенимге, төрелдеримниң болгаш өөнүктеримниң, ол үр үениң иштинде мени манап турганнарның аразынга турарымга мен аас-кежиктиг мен. Хоп-меге, Болгарияга удур кампания шуут буурап дүшкен» деп, самолёт чадазынче чаныырга С. Антонов чугаалаан.

С. Антоновту аэропортка чыылыы-биле хүлээп алган.

ОКЕАН ДҮВҮНДЕН ТЫПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Коштунар белдириниң үрелик чоруу космос корабльның халапка таварышканының чылдагааны болган деп бодап турары «Челленджериниң» кадыг одаглалыг оң талакы кезээниң чамдызын дилээшкин бөлүктери океан дүвүнден тыпкан. Ол белдириниң частыышкын болдурган ындыг кезээ халап болган үеде узуткаттынган. Ол дугайын дилээшкин ажылдарының удуртукчузу О'Коннор дыңнаткан. ЮПИ агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, АКШ-тың шериг-агаар күштериниң «Презервер» деп корабли «Челленджериниң» ужудукчулар олурар кезээниң бузундуларын портта эккелген.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ДИПТЕРИНДЕ

ПРАГА. Чурттуң бүгү политиктиг партияларын болгаш хөй-нитти организацияларын каттыштырып турар ЧССР-ниң Национал фронтузунуң ТК-ның аңаа болган хуралының киржикчилери 8-ки беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде Чехословакияның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайында ЧКП-ниң XVII съездизиниң шиитпирлерин долузу-биле деткээннер.

ХАНОЙ. Кампучияның, Лаостуң болгаш Вьетнамның кадык камгалал министрлериниң конференциязы Вьетнам Социалистиг Республиканың найысылалында ажыттынган. Халдавырлыг аарыглар-биле демиселге болгаш чаа дээштиг медицина эмнерин ажылдап кылырының херээнге Индий-Кыдаттың ол үш чуртунуң дем каттыштырылгазын быжыглаарының эргежок чугулазын конференцияны ажыдып тура, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы То Хыу демдеглээн. Индий-Кыдаттың акы-дуңмалыг чурттарының улустарынга медицина ачы-дуза чедиреринге экижидеринге конференцияның улуг салыышкынны киирер дээрзинге бүзүрелин ол илереткен.

НЬЮ-ЙОРК. Транснационал корпорациялар талазы-биле КНО-нуң төвү-биле кандыг-даа кады ажылдажылганы соксадыр дугайында Вашингтоннуң дужаалынга америк бүдүрүлге ээлери чөпшүлдүү-биле чагыртып алган. Ол дугайын КНО-нуң телепрограммазынга Төптүң директору Питер Хансен медеглээн. АКШ-тың чазаанга хамаарыштыр чүл дээрге, Төп-биле «кады ажылдажылганы ол чүгле кызырып», ооң чорудуп турар семинарларынга болгаш шинчилелдеринге киржиринден ойталап турар эвес, харын оларны акшаландырарынга АКШ-тың үндүрүп бээр ужурлуг ададырын «киирерин соксаткан. Төптүң кол сорулгаларын күүседиринге — транснационал корпорацияларның хоралакчы ажыл-чорудулгазынга делегей ниитилежилгезиниң контроль тургузар дээн күженишкиннеринге кандыг-даа арга-биле шаптыктаар дээн чүткүлүн Вашингтон чажырбайн турар. Төпке Вашингтоннуң улам-на улгадып турар албадаашкыны КНО-га удур АКШ-тың чорудуп турар дайынының бир кезээ болур.

ВАШИНГТОН. «Шериг программазынга контроль талазы-биле комиссия» деп адаар сүмелерни күүседирин баш удур көрүп турар директивага президент Рейган ат салган. Ол комиссияны АКШ-тың администрациязы үндүрүп төлекчилериниң акша-хөреңгизин Пентагоннуң контроль чокка төгеглеп турарынга америк хөй-ниитиниң өзүп турар килеңнээшкинин, чижээлээрге, шериг ведомствозунуң сан-хөө талазы-биле шыдажыр аргажок кажарлаашкынынга килеңнээшкинни оожургадыр дээн оралдажыышкын-биле тургускан. Мурнунда камгалал министриниң оралакчызы чораан Дэвид Паккардка баштаткан комиссияның кежигүннери чүгле ат чалаан «реформаларны» саналдааннар, Олар Пентагоннуң кажарлаашкынын болдуруп турар үндезин айтырыгны — кончуг хөй санныг шериг чарыгдалдарын, а ол ышкаш шериг-үлетпүр комплекизинге АКШ-та тургускан «эң-не таарымчалыг болдурарының чурумун» оюп эрткен.

БУЭНОС-АЙРЕС. Никарагуаның хоойлу ёзугаар чазаан оларның дузаламчызы-биле АКШ-тың дужур октаарын оралдажып турары контрастыг хөлезиленикчи дээрбечи бөлүктерин Рейганның администрациязының деткип турарынга Аргентинаның президентизи Рауль Альфонсин удурлаган. АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының даргазы Томас О'Нил-биле аңаа болган ужуражыышкын үезинде, Аргентина күрүнениң баштыңы бодунуң чазааның Төп Америкада кризиске хамаарыштыр туружун тайылбырлаан. Ол кавыда айыылдыг байдалды политиктиг таарыштыр тургузарынга оруктарны дилеп турар контадор бөлүүнүң күженишкиннерин Аргентина идепкейлии-биле деткип турар деп, президент онзалап демдеглээн.

МЕХИКО. «Сылдыстар дайынының» америк программазы планетага быжыг тайбыңны тургузарынга арганы бербейн турар. Ол чүгле боо-чепсекти эндере бүдүрериниң сорулгаларынга бараан боор турар деп, «Эксельсиор» дээр мексика солунга интервьюзунга Испанияның чазааның даргазы Фелипе Гонсалес медеглээн. Испан чазактың баштыңы Вашингтоннуң чепсекке алганы «стратегтиг камгалал инициативазы» деп адаар чүүл чүгле камгалалга ажыглаар дээр Рейганның администрациязының бадыткаашкыннарын чигзинип көрген. (СЭТА).

Кижиниң космосче ушканындан бээр 25 чыл болуруңга

«ЧЕРНИ КАМНААР ХЕРЕК»

...1960 чылдың август 5-те С. П. Королёв «Космонавтылар белеткээр программаны» бадылаан. Ужудукчулар барык минута бүрүзүн ынчаар санап турган, чүге дээрге ужудуушкунга чедир сес ай арткан.

1961 чылдың апрель. Оон бээр эрткен үени муң-муң километр кинопленкага бижиткен, фото-чурук саны та чеже чүве... Ында ол камгалчых апрельди тырттырып көргүскен. Ону катап-катап көрүксээзи кээр. Чээрби беш чыл эртип турар-даа болза, ол дугайында сактыышкын балалып читпээн, харын-даа дүүн чаа ышкаш сагындырар.

Апрель 3-те, дүъш соонда Звёздный хоорайга Н. П. Каманин чедип келген чүве-дир.

— Космосче кижи ужудар деп шиитпирни чазак хүлээп алган — деп, ол чоргаар дыңнаткан. — Соңгузу хүн космодромче чоруптар бис.

Бир дугаар ужудар кижи кымыл дээрзин ынчан билбээн бис. Космодромга космонавтыларны Сергей Павлович Королёв уткуп алган.

— Ужудуушкунче космонавт кижи эң эки байдалдыг чоруур ужурлуг — деп, ол чугаалап турган.

Хүннер эртип-ле турган, космонавтылар белеткенип-ле турган, «Востоктуң» кабиназын кым эң баштай ээлээри билдинмейн турган.

Апрель 8-те Күрүне комиссиязы болган. Шуптузунуң-на саналы чаңгыс болган — Гагарин! Ынчалза-даа космонавтыларга ону амдызында дыңнатпас деп шиитпирлээн чүве-дир. Ол хирезинде Сергей Павлович боду билбейн ол чажытты ажыдыпкан. Мынчаар болган.

Күрүне комиссиязының кежигүннери-биле кады ол белеткенип турган космонавтыларга чедип келген. Корабль системазының канчаар ажылдап турарын Кол конструктор колдуунда-ла Гагаринге тайылбырлап эгелээн чүве-дир.

— Хамык чүве чогумчалыг дыр ийин, Сергей Павлович!— деп, Гагарин чугаалаан.

— Бо чүү деп чүвел, мен ону сорук киирип турумда, а ол меңээ корабльдиң чогумчалыын бүзүредип турар — деп, Королёв чугаалаан. Шак ынчаар ол «чажыт» ажыттынган. Апрель 9-та Каманин Күрккомиссияның шиитпириниң дугайында биске албан ёзузу-биле кээп таныштырган.

Ынчан кижи-ле бүрүзү эң баштайгы космонавт болуксап турган. Герман Титов база дыка хомудап турган кижи-дир, ол хомудалын дыка хөй чыл дургузунда чажырып келген. Оон бир катап меңээ мынча деп билинген:

— Баштай хомудап турганым шын. Оон хөй чыл эрткенде билиндим. Чүге дээрге бодунуң аажы-чаңы-биле, кижилер-биле чугаалажып билири-биле Юрий черле баштайгы космонавт болурунга төлептиг кижи дээрзин билип каан мен.

Герман Титов хомудап турза-даа, баштайгы ужудуушкун кылыр эжинге бар шаа-биле дузалажып турган.

1961 чылдың апрель 12. 9 шак 02 минута. Гагарин-биле Королёв харылзашкан.

— «Кедр», силерге команда дамчыдар мен... Бир минута дургузунда белеткениңер. Дыңналыры кандыг-дыр?

— Силерни билдим: бир минута белеткенир...

— Отту уладывыс, «Кедр».

— Билдим: отту улап тур силер...

— Баштайгы... Ийи аразының... Эң кол... Көдүрлүүшкүн...

— Чоруптаалы!

— Эки ужудуушкунну күзедивис...

— Байырлыг, эргим өңнүктер, ужурашкыже...

...Космоска маадырлыг чоруктуң төөгүзү ынчаар эгелээн. Ол дээрге Юрий Гагарин дугайында төөгү-дүр. Ол кайгамчык төөгү-дүр. «Бистиң Черивис дыка бичии-дир ынчангаш ону камнаар херек» дээн кайгамчык сөстерин Гагаринниң чугаалаанындан бээр чээрби беш чыл эртип турары бо.

В. ГУБАРЕВ.
(«ПРАВДА» солундан).

ЧУРУКТАРДА: Ю. А. Гагаринниң космосче ужудуушкун кылгаш ээп келген үези. Ооң чанында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Вышневолоцкийниң аргылга фабриказының аргыкчылар бригадири Валентина Ивановна Ганова (үстүнде чурукта); Ю. А. Гагаринниң төрүттүнген хүнүнде (март 9-та) Гагарин хоорайга (мурнунда ады Гжатск турган) космонавтылар, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары чедип келир. Гагарин хоорайның педучилищезиниң сургуулдарының Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы А. А. Волковка хлеб-дусту тудусканы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАЛЫЫЛАР

• *Документалдыг рассказ* •

Ол суурга ажыл-албан аайы-биле чеде берген мен. Хар карандылап эрип, бажыңнар серилеринден дамдылар хүндүс чаржып бадып, а дүне макарон дег шөйбек-шөйбек кылдыр доңуп каар эрте чазын аңаа барган мен.

Сургакчылап чораан кижи черле ындыг, бир-ле дугаарында хонар-дүжер черин бодаар болгай. Аалчылар бажыңынга баарымга, хос оруннар мун-не бар. Ийиги каъттта өрээл айтып берген.

— Кады хонар эжиңер шериг оол чүве — деп, дежурный чугаалааш, — дүлгүүр чогул, кожаңар өрээлинде-дир — диди.

Шынап-ла шериг оол олур. Чааскаан эвес. Бөдү дег алыяк, бичежек сынныг, тырың мага-боттуг кыс-биле хөөрежип ор. «Хөөрежип» дээрге база таарышпас, оларның арын-шырайы муңгараан хевирлиг-даа ышкаш. Демги кыс улуг-даа тынар. «Аныяктар изиг-изиг хөөрежип орда үзе кириптеримге, сеткил-хөөнү кударай берди бе?» деп бодааш, эпчоксунуп:

— Үр болбас мен, дунмаларым, чүгле чемоданым кирип каайн. Ажыл шагы төнмээн-дир, албан черлери, бүдүрүглелер кезиир мен — деп, далажып чугааладым.

— Ажырбас, ажырбас—диштилер.

Шынап-ла чорупкан мен. Шынап-ла баар черлерим хөй. Келген хүнүмде дыка хөй черге барып четтигипкен мен. Столоваяга база оочурладым. Аалчылар бажыңынга ээп орайтай бергенде келдим. Черле саадаан черим-даа бар, өжегээр далашпаан-даа мен. Өрээлге кирип кээримге, демги-ле аныяктарым ол хевээр. Аныяк кыс ол-ла сандайында. Арын-шырайы-даа чазылбаан. Мени көргеш дөңгүп хүлүмзүрүүр.

— Бактажыптыңар бе? — дидим.

— Чок — деп, шериг оол харылады. А уруг чүгле улуг тынды. Шаптыктавазын база бодай бердим.

Аалчылар бажыңының телевизору коридорда тургузуп каан. Ында солун дамчыдылгага чылдагааннааш, үнүптүм. Шынап-ла телевизор көрүп, кежээ дургу ордум. Демги аныяктарым хевээр, үнмедилер. Хамык дамчыдылга-даа төнген, таныыр-танывазым улус-биле элээн хөөрешкен-даа мен. Ам канчаар, чеже манаар, өрээлимче соктааш кирдим.

— Дугуржуп алдыңар бе?— деп, чугаалаар чүве тыппаанымдан, ужур-утказы-даа билдинмес айтырыг салдым.

— Чок-чок! Дугуржурувус берге-дир—деп, шериг оол дегийт харылааш:

— Үе орайтаан-дыр, Росина, сени үдеп каайн — диди. Ол кыс ам-на сандайындан туруп, тонун кеде берди. Шериг оол баштай Росинаның тонун кедиргеш, оон бодунуң шинелин барып кетти. Оожум үнүптүлер.

Ша-даа четпээнде шериг кожам кирип келди. Ыыт-даашчок уштунуп тур.

— Чүнү дугуржуп чададыңар? — деп айтырдым.

Солдат орнунга сандайлааш олурупкаш, салаалары ууштавышаан:

— Мени Марат дээр — деп чугаалап эгеледи. — Кыргыс кижи мен. Тывада шериг албаны эрттирип турар. Халажырымга чедир чартык чыл арткан. Росина-биле маңаа таныжып каан мен. Оон бээр таптыг-ла бир чыл эрти. Ынчан база хар шак мынчаар карандылап эрип чыткан... — дээш, соңгаже көрүп алган кезек боданып ор. Ону далаштырбадым. Чугаакыр, чазык эр хире-дир, боду чайгаар хөөрей бээр дээш манап ор мен. Ол шынап-ла таваар чугаалай берди. Дараазында төөгүнү Марат мынчаар чугаалаан чүве.

Бир чыл мурнунда ол суурнуң кудумчуларынга бир шериг оол кылаштап чораан. Шериглер бо-ла чоруур черге олче кым сагыш салыр ийик аан. Оон ол оол арага, аъш-чем аймаан холуй садып турган магазинден үнгеш, үр-даа болбаанда, орук кыдыында оңгарга кээп дүшкеш, чыткан чүве-дир.

Эрткен-душкен кижилер ону херекке албаан. Харын-даа:

— Чүдээн бо солдаттың! — дишкеннер. — Арагалап алган, чылыг-дыр, доңуп өлбес, сериин черге ээрни сергези харын!

Ооң чаны-биле район эмнелгезиниң санитарказы Росина эртип чыткан чүве-дир. Кандыг чүү-даа болза, кадык камгалал черинде ажылдап турар болгаш, Росина шериг оол ээриннден эвес, бир-ле халдыттан чыдар-дыр деп билип каан. Ол келгеш шеригниң судалын-даа туткан, тынын-даа дыңнаалаан. Медерелин оскунупканы илдең. Ындыг бичии, кыс уруг ол хире улуг, шыырак солдатты канчап уур боор. Долгандыр көрдүнген, ыя арзында кижилер безин көзүлбээн, машина-балгаттың дааш безин дыңналбас. Чанында турган бажыңны соктап чеде бээрге, бичии уруглар олурган. Улуг кижи безин чок, шупту ажылдап турар. Ол бажыңдан үнүп ора көөрге, черим иштинде идер-терге турган. Бажың ээлериниң кудуктап суглап турган тергези хире. Үр боданыр чай бар эвес. Ону апкаш, демги солдадынга келген. Оозу ам-даа чытпышаан. Арай боорда терге кырынче чууп үндүрүп алган. Оон өл-малгаш черни оюп, эмнелгеже дорт өрүкту шилип чораан, эмчиге эккелген.

— Согур-шөйүндүм чарылган болган — деп Марат чугаалады. — Ол-ла дораан эмчилер кезиишкин кылган. Кудумчуга чартык шак хире-ле чыткан болзумза-ла эрте бээр турган чордум. Мээң тынымны Росина ынчаар алган.

Хевертен аарыгга таварышкаш, эмчиге чыдып алган шериг оолга баштайгы дузачы Росина ынчаар көргүскен. Ол дуза ооң-биле кызыгаарлаттынмаан. Бодунуң албан-хүлээлгезиниң аайы-биле аңаа дузалажып, баштайгы үезинде аксынга чемин безин тудуп берип турган. Оон чоорту чагаа бижиир саазын, демир-ужук, чагаа хавы эккеп берип эгелээн. Ийи чалыы кижиниң аразынга изиг ынакшыл ынчаар төрүттүнген. Росина дежурныйлаар хүнүн четтикпейн манаар апарган. Дыштаныр хүннеринде безин эмнелгеге чедип кээр апарган.

— Бир хүн Росина бажыңындан далган үскен мүн эккелген, — деп, Марат уламчылады. — Ону ижип көргеш: «Кыргыс чемин кая кылып өөренип алдың?» деп айтырган мен. «Чок, тыва мүн-дүр» деп харылады. Катап-катап канчаар-даа көөрүмге, бистиң, кыргыстарның кылып каары кара олчаан чоржук. Эъттин доорап каан, далганны үскени эй-тап, мүннүң суу, чеми деңдески. Кыргыс чон биле тыва чоннуң амыдыралында дөмей чүүлдер хөй-дүр деп ынчаар билдим.

Элээн сегий бергеш, Марат Росинадан тыва сөстер, саннар айтырып эгелээн. Сүде бо, оожум чугаалажыр болза, бот-боттарын билчип апар хире болган.

Эмчилерниң ачызында Мараттың кады экижээн. Ону ындүр бижиир үе келген. Ийи чалыының кайызынга-даа өөрүшкүнү кударал солупкан. Ынчалза-даа олар бот-боттарынга үргүлчү чагаалажып, эптиг өйде ужуражып турарын даңгыраглашканнар. Ол даңгырак үзүлбээн. Марат чагаа бижип, хостуг үезинде шөлээ дилеп алгаш кээп турган.

Эрткен күзүн Росина медицина институдунга кирип алган. А Мараттың халажыр үези келген. Ол ийи аныяк кижи өгленир деп шиитпирлээннер. Аңаа кайы-даа таланың ада-иезинде удурлаашкын чүве чок болган. А ол ийи чалыыны чүү чүве дүвүреткенил?

— Кая чурттаарыл деп айтырыг — дээш, Марат өрээл иштинге ол-бо кылаштагылады. — Росина: «Маңаа, авам-ачам чанынга чурттаалы» дээр, а мен «Киргизияже, төрүттүнген черим Талас хоорайже чорууулу» дээш турупкан мен. Ында авам бар, ооң уругларының эң улуу мен болгай мен, ачам чок апарган. Улуг оглу ада орнунга артар ужурлуг, өг-бүлеге өре-дөмек болур.

Ынча дээш Марат орнунга чыдыпкаш, чоорган-биле арнын дуй шыпты. Боданып чыдыр. Кежээ дургу шиитпирлеп чадап каан айтырыы ол ышкажыл. Эх, аныяк, чаш назынны! Амыдыралдың нарын шылгалдазынга ийи бодун тыппаан алган чалыыларга ол кайын «шиитпирлеттинмес» айтырыг боор ийик аан. Кая-даа чурттаарга дөмей-ле Совет Эвилели, бистиң Төрээн чуртувус ышкажыл. «Ажырбас, ол дээрге кандыг-даа берге» айтырыг эвес-тир, ынакшылын тыпкан чалыыларга аңаа чүве-дир, кежик-чолдуг болуңар аныяктар!» дээш бодал-биле удуй берген мен...

Д. ЧЫДЫМ.

Шүлүк кыдыраажындан

АЪДЫМ

Булут бузаан шорааннарлыг
Буурул баштыг Таңдымдыва
челзип ор мен.
Чүгеп дээрбээн кыңгырадыр
Чүтүрүк аът савай базып,
самнап каап чор.

Салбак чели торгуланган
Шаалаан дери кужурлангаа
чүткүп чорду.
Кашпагайын канчаар ону.
Кадыг черни даваннары
дамбыралаар.

Хая-дашка дуюу каткан
Кандыг беден төрүттүнген
кулун боор сен?
Чүген-суглуу эвес болза,
Чүглүг куш дег ужуп чоруй
баргы дег-дир.

Челип орда, салгын сыылаар,
Черим, дээрим чиргилчининге
көшкен ышкаш,
Чарыштарга эртип турган
Сараламның маңы-биле
соруум чаңгыс.

М. ТИРЧИН,
ажылчын.

УЛАРЛАР

Чалымнарны эргий оъттаар
Даглар төлү — уларларны
Таваңгайым сугланғыже
Чалыы шаамда сүрүп чордум.

Чактыр дүүрге тудуп
алгаш,
Чалгыннарын кемдетпээн
мен —
Чараш, элдеп аажы-чаңың
Чанындан кээп
көрүксээн мен.

Аржаан суглар дажын
чыггаш,
Сооктан дезип
чоруй баарлар.
Аалывыс аъттары-ла
Соонче углай киштежип каар.

Бо-ла бедик сыннар туржук,
Гималайлар ажыр ужуп,
Боо-чепсек хайы-биле
Кижилерден оспаксыраан.

Чаяалгалыг ие бойдус
Чазый холдан карактаан бе?
Чалыы шаамның уларлары
Чалымнарда көзүлбейн-дир.

Н. ООРЖАК.

КАДЫКШЫЛДЫ КАМГАЛАҢАР

Аптекадан кадыкшылды
Алдынга-даа садар эвес.
Аарыг халдап келир болза,
Аңаа кээргел турар эвес.

Төрээн чурттуң байлаа
болур
Кадыкшылды камгалаңар!
Дөгерeңер аарыгдан
Камнаныңар, дадыгыңар!

Хүн, суг болгаш арыг
агаар —
Хүндүткелдиг өңнүктер ол.
Каң дег кадык болур дизе,
Кажан-даа оон чарылбаңар!

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

Мону билип алыры ажыктыг

«ЗОЛОТАЯ ЗВЕЗДА» ДЕП БАЛЬЗАМ

«Золотая звезда» дээр бальзам биске Вьетнам Социалистиг Республикадан кээп турар. Эфир үзүнүң, чаагай чыттыг кислоталарның холуксаазы болгаш өске-даа үнүш продуктулары ында бар. Эфир үзүн Россияга шагдан бээр ажыглап келген. Ооң составында кирип турар чүүлдерни барымдаалап, бальзамны курт-ымыскаяк ызырыпкан таварылгада кештиң кижиирин кошкадыры-биле база сүмелеп турар. Ону сээктен камгаланырынга ажыглап болур силер. Баш аараанда, бальзамны чулчургайга, хасакка, кулактарга чаап ап болур. Соонда алзып, грипптээн болза, думчук үдүнге болгаш үстүкү эриниң кырынга хөй эвес бальзам чаап алыр болза, думчук дамчыштыр тынары чиик апаар.

Трахеиттиг, бронхиттиг кижилер бальзам холуксаалыг бус тынар болза, боостааның туннуун ол чымчадыптып болур. Оон аңгыда, «Золотая звезда» микробтарга удур дээштиг салдарлыг.

Хайындырып каан чылыг суглуг хөненче азы кофейникче сереңги бажы-ла хире хемчээлдиг бальзамны кааптыңар. Ол хемчээлди оон улгаттырары азы ингаляцияны хүнде үштен хөй чорударын сүмелевейн турар. Улуг хемчээлдиг бальзам шараланчак картка таарымча чок болуп болур.

Моон алгаш көөрге, вьетнам «Золотая звезда» бальзамны бажың аптеказында ажыглап турарывыс таварылга эвес-тир. Эфир үзүнүң үрелбезин барымдаалааш, ону үр үеде шыгжап болур, ол үрелбес. Ону хаалгыг сериин черге шыгжаар.

В. ПРОЗОРОВСКИЙ,
медицина эртемнериниң доктору.

КОФЕ ДҮГАЙЫНДА

Кофеин хөй болганындан, дүрген эстиичел кофениң төп нерв болгаш чүрек-дамыр системаларынга салдары бир янзы. Кофеин организмни сергелен болдурар, кижиниң ажыл кылыр арга-шинээн бедидер. Ынчангаш хөй эмнерниң составында ооң кирип турары таварылга эвес. Шай шопулааның иштиде дүрген эстиичел кофеде 0,19 грамм хире кофеин бар болуп турар. Ынчангаш чамдык кижилерге ону хөй ижерин сүмелевейн турар. Кадык-даа кижиге дижик, чеми хөй кагдынган кофе (стаканга 2—3 шопулак) чүрекке багай салдарлыг, удуур бетинде ишкен кофе — уйгу келбезинге чедирип болур. Ылаңгыя гастриттиг, ижин-хырынның оюлган аарыгдыг кижилерге кофе ижерин сүмелевейн турар. Хан базыышкыны улуг, чүректиң янзы-бүрү аарыглары-биле аарып чоруур база нервизи кошкак кижилерге чеми хөй чаңгыс стакан кофе күзенчиг эвес салдарлыг боор болур. Ындыг аарыглыг кижилерге кофени хөйнү ижерин сүмелевейн турар. Кофени чеми эвээш кылгаш, сүт-биле албан холуп ижерин оларга сүмелеп турар.

Дүрген эстиичел, арыг кофени «Балтика», «Кубань», «Здоровье», «Ячменный» дээн янзылыг кофе суксуннар-биле солуп болур.

• • •

Чеми хөй стакан шайда 0,05 грамм кофеин (чижээ, пиркофен таблетказында ол хире) бар. Ынчангаш чеми хөй чигирлиг шай баш аарыын намдадыр деп шагдан бээр санап келгени таварылга эвес.

(«ЗДОРОВЬЕ» журналдан).

СОНУУРГАКТАРГА

МУЗЫКАНЫҢ САЛДАРЫ

Японияга чоруткан бо шинчилел хайгааралдың түңнели мындыг болган. Ава кажан уруун эмзиреpде, классиктиг музыка дыңнап олурар болза, эмиг сүдүнүң хемчээли көвүдеп турар болган. А джаз азы поп-музыка дыңнап олурган уруг эмзирер иелерге хамаарыштыр алырга — шуут дедир болган.

ЭЛЕКТРОН ТАҢНЫЫЛ

Электрон таңныылды Японияда чогааткан. Эжикти ажыдарын дилээн медээ келзе, азы кым-бир кижи эжикти үреп эгелээр болза, магнитофонга бижиттирип каан ыт ээргизин система кожуптар. Ыттың үнүнүң чавызы, ыткыры эжиктиң артында турар кижиниң байдалының, чурумунуң аайы-биле өскерлип турар.

ШЛЕМ КЕДИП АЛЫР

Алкоголизмге удур швед эвилел дараазында сагындырыг чүүлдү үндүрүп, тараткан: «Кээп дүшкеш, озал-ондакка таваржып, бертинмес сорулга-биле алкогольга хандыкшылдыг кижилер камгалалдың шлемин кетсин». Ол санал арага ижеринге сундулуг кижилерге чүү-даа болбазы билдингир. Баштак баштак-ла болгай, бо удаада ооң утказы ханы—харын муңгаранчыг. Арага ишпес кижилерге бодаарга, арагачыларның ортузунда бертинип кемдээр чорук ында 5 катап улуг болуп турар.

ЧУГДУНМАС

Француз специалистер банк оорлары-биле демисежириниң чаа аргазын чогаадып тыпкан. Кассирден акша хунаапкан кижини банкының эжиинде көзүлбес кылдыр тургузуп каан баллонда чугдунмас будук-биле бүлгүртүптер. Ол будук каш неделя дургузунда адырылбас.

45 МУҢ БИЖИК

Америк Сиэтл хоорайда чурттап турар Джордж Филипс эзиртир суксун ижеринге хандыкшылдыгларга удур кампанияны ам чээрби чыл чорудуп турар. Филипс куруг шилдер чыып алгаш, алкогольдуң хоразының дугайын тайылбырлаан, багай чаңчылды кааптарынче кыйгырган бижикти аңаа суккаш, далайже октап турар. 45 муң шак ындыг бижикти ол далайже октаан болуп турар.

ТВ

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфония оркестриниң аноленчелистер ансамбли ойнаар. 9.00— «Бедүүн — нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 19.30 — «Чүүдев база чүге». Уругларга дамчыдылга. 10.00 — «Кадыкшыл». Кадыкшылдың Бүгү-делегей хүнүнге. 10.45 — Каунастың М. Чюрлёнис аттыг уран чүүл музейи. 11.30 — «Тиилекчилер». Карель фронтузунуп хоочуннарының ужуражыышкыны. 12.45 — Бөгүн делегейде. 13.00 — «Бөгүнгү Эфиопия». Киноочерк. 13.25— «Булактар». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Мешко чорудар. 14.00 — Силерниң бажыңыңарда чечектер. 14.20 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. Батуми хоорайга ядик бүдүрер талазы-биле үлетпүр-садыг фирмазын тургусканындан садып алыкчылар чүнү ойнап алганчарыл. 14.50— «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Дорт төрел салгакчы». Уран-чечен фильм. 16.20 — «Билдингир-даа бодза, элдептиг». 17.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Оожум Дон». 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Субботада кежээ». Рафаэль де Кордова силерни чалап тур. 22.40 — Медээлер. 22.55 — 23.35—«Янзы-бүрү үзел-боладдардан». Фильм-концерт. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Петросян киржир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шуптузун бичип алыксаар мен». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта» Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — А. Чеховтуң рассказтарын ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Борисов номчуур. 10.00 — «Капитан С.». Уран-чечен телефильм. 11.25 — Гандболга Европа чемпионадының кубогу. Херээжэннер. «Вашаш» (Венгрия) — «Спартак» (Киев). Венгриядан дамчыдылга. 11.55 — «Канчаар дыштаныр турар бис». «Даугавиня» читти ырның ийи хуну. 12.20 — Буер спортунга ССРЭ-ниң чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 12.50 — «Геологтар хүнүнге». «Сен чүү сен, черниң кадыг карты?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.10 — «Ажыктыг кервэ». Дөрт серияглыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Нейлон корректээш». 14.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 15.15 —Силерниң дилээңер-биле ужуражыышкын. «Музыкадан интервью» Н. Боголовский. 16.25 — Мультфильмнер: «А хевертен буде берзе». «Бо чүү деп кужул». «Кундустар истеп чорлар». 16.55 — Сибирьниң Күрүнениң танцы ансамблиниң концерти. Красноярсктан дамчыдылга. 17.35 — «Сцена'ның көрүнчүү». Театр талазы-биле тайылбыр. 18.55 — Е. Винокуровтуң поэзиязы. Чаа шүлүктерден. 19.15 — «Атмосфера казыргыларының чажыт чүүлдери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.30 — Н. Осипов аттыг орус улустуң Күрүнениң үлегерлиг оркестриниң концерти. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чалтар». 20.15 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35— Уран-чечен телефильм. «Репутация». 22.45 — «Кристаллдар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 23.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Кайрат».

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага булуттаар, дүне быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 4—9 чамдык районнарга 12—17 градус соор, Хүндүс 4—9 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соор.

Кызылга булуттаар, дүне быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 5 — 7 градус соор, хүндүс 5—7 градус чылыыр.

Автоорукларга доңаттаар, дүне быскан хар чаар, көстүрү 4 — 6 километр.

Кино

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Поклонись до земли» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.30, 11.00, «Прощайте, голуби» 12.30, 14.30, «Адский поезд» 16.30, 18.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Змеелов» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Встретимся в метро» 14.00, 16.40, 19.20, «Дайте нам мужчин!» 12.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3267.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле Күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00378